Tarihi süreçte Safranbolu kent dokusu

Sinan Sertel

TARİHİ SÜREÇTE SAFRANBOLU KENT DOKUSU

Sinan Sertel

Tasarım: Ali Akdamar

Fotogralar: Gülcan Acar

ISBN: 987-605-71606-0-7

SUNUŞ

Sinan Sertel, Olympos Kazısının kıymetli bir üyesi, kardeşi ve oğlumuzdu. Enerjisi ile ekibe dinamizm katan, en zorlu şartlarda bile yüzü düşmeyen, gülümsemesi eksik olmayan kişiliği ile gençlere de ağabeylik ederdi. Asla eksilmeyen öğrenme isteğine hocası olarak çok yakından tanıklık ettiğimi belirtmek isterim.

2010 yılında Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden mezun oldu. Mezuniyet Tezini çok sevdiği memleketi Safranbolu Kent Dokusu üzerine hazırladı. Askerlik için ara vermek zorunda kaldı. Bu nedenle, Yüksek Lisansını, 2017 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim dalında tamamladı. Yüksek Lisans Tezi kapsamında yıllarca emek verdiği Olympos Piskoposluk Sarayı kazısında ortaya çıkan Liturjik Taş eserleri çalıştı. Başarıyla tamamladığı tezindeki değerlendirme Olympos ve Likya Bölgesi Erken Bizans Dönemine ışık tutacak yeni bulgular içermesi bakımından dikkate değerdir. 2017 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat tarihi Anabilim Dalında başladığı Doktora programında derslerini tamamlamış ve yeterlik sınavından başarıyla geçmişti. Doktora

Tezi için Olympos'un Geç Antik Çağ ve Erken Bizans Dönemi Sivil yapılarını çalışmaya başlamıştı. Ama ne yazık ki, tamamlama fırsatı olmadı.

Lisans öğrencisi olarak çalışmaya başladığı Olympos kazı ve onarım çalışmalarında alan sorumlusu olarak görev aldı. Çok sevdiği Olympos'ta kışın tek başına yaşadı. Ama kendisini sürekli geliştirdi. Arkeolojik olarak klasik yöntemlerin yanı sıra teknolojiyi kullanarak alanda tespitler yaptı ve bu sistemi yanındaki genç arkadaşlarına da öğretti. Sahip olduğu donanım ile yurtdışında TİKA tarafından yürütülen Macaristan'daki kazılara katıldı. Yaptığı çalışmaları yurtiçi ve yurtdışı kongrelerde sundu ve yayınladı.

Sevgili Sinan'ın severek bağlı olduğu ülkesinin bağımsızlık mücadelesinin başlangıcının 100. yıldönümü olan 19 Mayıs 2019'da aramızdan ayrılmış olması ise gerçek bir trajedi...

Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü ve Olympos Kazı Ailesi olarak, O'nun hatırasını yaşatmak bizim için öncelikli bir görev oldu. Bu kapsamda Sinan'a adanan yayınlar O'nun için hazırladığımız www.olymposkazisi.com'daki Sinan Sertel sayfasında yer almaktadır. Bu konuda duyar-

lılık gösteren hocalarına ve meslektaşlarımıza çok teşekkür ederiz. Aynı sayfada yer alan Sinan Sertel Kitaplığı ise kazı ekibi ve sevenleri tarafından oluşturuldu.

Çok sevdiği, büyüdüğü ve şimdi dinlendiği Safranbolu ile ilgili yaptığı Mezuniyet Tezini kitaplaştırmak fikri de yine hocalarının ortak kararı ile gerçekleşti. Öncelikle tez danışmanlığını yapan Dr. Öğretim Üyesi Nilgün Çöl'e desteği için teşekkür etmek isterim. Tez metninin basıma uygun hale getirilmesi için emek veren Doç. Dr. Muradiye Öztaşkın, Doç. Dr. Gökçen Öztaşkın ve Dr. Öğretim Üyesi Seçkin Evcim'e şükranlarımı sunarım. Kitabın içinde yer alan fotoğrafları bizimle paylaşan Fotoğraf Sanatçısı Gülcan Acar'a teşekkürü borç bilirim. Tüm bu sürecin final aşamasında, kitabın tasarımını özveriyle gerçekleştirdiği için Tasarımcı Ali Akdamar'a minnettarım.

Sevgili Sinan,
Daima hatırlanacak ve derinden özleneceksin...
Rahat Uyu...

Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN

ÖNSÖZ

Dört yıllık lisans eğitimim boyunca aldığım bütün bilgi birikimi ve deneyimlerimi bir arada toplamaya çalıştığım bu bitirme ödevi için ilk önce Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Nilgün Çöl'e teşekkürlerimi sunarım.

Almış olduğumuz eğitimin amacı pratikte uygulamamızı hedeflediği için bu bitirme ödevi benim için çok faydalı oldu. Konu seçimim ilk baştan bu yana belliydi. Memleketim olan Safranbolu'ya faydalı bir şeyler yapabilmek hem şimdi hem de daha da ilerde beni en mutlu edecek ve onurlandıracak şeyler arasındadır. Umarım bundan sonra da memleketim için güzel çalışmalar yapabilme fırsatı doğar. Dört senelik eğitimim boyunca bana destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle tezde kaynak araştırmaları sırasında yardımcı olan babam İsmet Sertel'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmam boyunca bana maddi manevi desteğini esirgemeyen hep yardım eden arkadaşım Deniz Tellioğlu'na da teşekkür ederim.

Sinan SERTEL.

İçindekiler

Görseller Listesi

Harita 1: Safranbolu haritası-Safranbolu Turizm Danışma Bürosu

1

Safranbolu ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası ve Bitki Örtüsü

Safranbolu, Batı Karadeniz Bölgesinde denizden 65 km içerde, 41°-16’ kuzey enlemi 32°-41’ doğu boylamı üzerinde yer alır. Karabük iline bağlı olan Safranbolu, il merkezinden 8 km. uzaklıkta olup, Karabük (Merkez ilçe, Ovacık ve Eflani ilçeleri), Bartın (Ulus İlçesi) ve Kastamonu (Araç İlçesi) illeri ile çevrilmiştir. (Harita 1)

Ankara-İstanbul karayolunun Gerede kısmından Karabük’e bağlanan karayolu 8 km sonra Safranbolu’ya varır. İlçenin kuzey yönünde Bartın ili, doğu yönünde ise Kastamonu ili ile bağlantısı vardır. Ayrıca, Ankara Karabük demiryolu bağlantısı ile Karabük il merkezine kadar ulaşım mümkündür.

Karadeniz ve İç Anadolu iklimleri arasında geçiş bölgesi olan Safranbolu iklimsel geçiş özelliği gösterir. Kara iklimi özelliklerinden gelen soğuklar ve sert kış yağışları ile kurak yaz özellikleri görülmez. Yağışlar mevsimlere dağılmış bir biçimdedir. Karasal iklimin etkisiyle en çok yağış yılın ilk yarısında düşmektedir. Temmuz ve Ağustos ayları sıcaklığın yüksek, Ocak-Mart ayları arası da en soğuk mevsim değerlerini göstermektedir. Ocak-Haziran ayları arası da yağış verimi açısından yüksek değerler gösterir.

Foto 1: Safranbolu, genel görünüm

Safranbolu yerleşim merkezindeki yükseklik farklılıkları ve çevresinde geniş ormanların bulunması Çarşı Bölgesi ile Bağlar Bölgesi arasında ısı farklılıkları görülmesine neden olur. Vadilerin yan yamaçları üzerinde bulunan Çarşı Bölgesi'ne kış mevsiminde daha az kar düşer. Bu nedenle daha ılık, rüzgâra karşı korunaklı bu alan kışlık ikamet bölgesidir. Daha yüksekte bulunan Bağlar Bölgesi ise hava akımlarına açık olduğundan yaz aylarında serindir ve bu özelliği nedeniyle şehrin yazlık ikamet bölgesidir (Foto 1).

Safranbolu yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu bir bölgede kurulmuştur. Deniz seviyesinden en alçak noktası 300 metre, en yüksek noktası ise 1750 metredir. Bölgenin jeolojik yapısından ötürü oluşan uzun ve derin kanyonlar yerleşime ilginç doğal güzellikler katmıştır. Safranbolu yerleşim merkezinde Tokatlı (Gümüş), Akçasu ve Bulak dereleri üç ayrı kanyon yaparak yerleşimden geçer ve Araç Çayı'na karışırlar. Yerleşim merkezinde kanyon kenarına ya da doğrudan çay üzerine kurulmuş yapılara rastlanmaktadır. İncekaya Kanyonu ve üzerindeki İncekaya Su Kemeri Safranbolu kanyonları dendiğinde ilk akla gelenlerdendir. Uzunluğu oldukça fazla olan Düzce Kanyonu, Tokatlı ve Sakaralan Kanyonları Safranbolu'nun diğer kanyonlarıdır. (Foto 2)

Yoğun ormanlık alanlara sahip olduğu gibi coğrafi yükseltiler sayesinde bölgede büyük yaylalar oluşmuştur. Geniş yapraklı ve iğne yapraklı ağaçların görüldüğü Safranbolu ormanları her mevsimde ayrı bir güzellik oluşturmaktadır. Bölge ormanlarında orman içlerindeki geniş meralar ilgi çekici görüntüler oluşturmaktadır. Yükselti farklılıkları bitki örtüsünün oluşumunda etkilidir. Bölgenin en büyük iki yaylası Sarı Çiçek Yaylası ve Ulu Yayla'dır. Sarı Çiçek Yaylası 1700 m. yükseklikte olup orman dokusunun büyük çoğunluğunu iğne yapraklılar oluşturmaktadır. Ulu Yayla 1100 m. yükseklikte bulunmaktadır. Yayla

Foto 1b: Safranbolu, genel görünüm

Foto 2: Safranbolu Tokatlı Kanyonu

yaklaşık 7 km. uzunluğunda, 200-300 m. genişliğinde düz ve geniş çayırlık alanlardan oluşmaktadır.

Safranbolu'nun güneyinde Araç Çayı ile Soğanlı Çayı arasında kalan Anadolu'nun iç tarafındaki dağlar üzerinde Kızılçam ve Karaçam türleri bulunmaktadır. Bu alanın yıllık ortalama yağış miktarı 437 mm, nisbi nemi ise %60 civarındadır. En yüksek yeri 1145 m., en alçak noktası 250 m'dir. Defne, ayak otu, yabani çilek bu alan içinde görülen diğer bitki türleridir. Yerleşimin batısında iklim deniz ikliminden kara iklimine geçiş özelliği göstermektedir. Yüksek yerlerde Batı Karadeniz köknarı, doğu kayını, sarı çam; orta kısımlarda meşe, alçak kısımlarda ise kara çam ve kızıl çam bulunur. Bu türlerden başka kavak ve gürgen türleri yetişmektedir. Bunların dışında orman gülü, koca yemiş, kara yemiş, kuş burnu, çoban püskülü, akça kesme, böğürtlen, ısırgan otu, defne, güneş sütleğeni, orman sarmaşığı ve yabani çilek türleri bulunmaktadır. Yerleşimin kuzeyinde Batı Karadeniz köknarı ve doğu kayını yayılır. Bölgede böğürtlen, kara yemiş, Karadeniz orman gülü ve çoban püskülü türleri de bulunmaktadır. Safranbolu'nun doğusunda ise yine Batı Karadeniz köknarı ve doğu kayını ile san çam, kara çam, meşe, kızılcık, üvez, elma ve kuşburnu bulunmaktadır. Yerleşim içi ve yakın çevresinde hanımeli, orman sarmaşığı, ak asma, melengiç, katran ağacı, yüksek ardıç, üvez, kızılcık, çitlembik, dağ muşmulası, yasemin, hurma bulunmaktadır. (Foto 3)

Safranbolu'ya ismini veren safran bitkisi rengi, kokusu ve ekonomik değeri ile tarihsel süreçte daima önemli olmuştur. Kendi ağırlığının yüz bin katı oranında bir sıvıyı sarıya boyama özelliği taşıyan safranın bir gramı için 150'ye yakın lif toplamak gerekmektedir. Her çiçekte üç adet lif bulunmaktadır Safran çiçeği süsengiller (Iridaceae) familyasındandır. Botanik ismi Crocus sativus olan bu bitkinin özelliği sadece Safranbolu'da yetişmesi ve ilkbahar yerine sonbaharda çiçek açıp ürün ver-

Foto 3: Safranbolu'nun kuzeyinde uzanan vadi ve ormanlar

Foto 4: Safran Çiçeği toplanırken

mesidir. Safran soğanlı, çiğdeme benzeyen, eflatun-mor çiçekli bir bitkidir. Eylül-Ekim aylarında çiçek açar. Güneşe duyarlılığından dolayı taç yapraklarıyla safran liflerinin gün doğmadan toplanması gerekmektedir. Safran dikildikten bir yıl sonra çiçek açar. İki yıl çiçeği toplanır, sonra sökülür. Safranbolu'da Akveren, Oğulveren ve Davutobası'nda yetiştirilmektedir. (Foto 4)

2
Safranbolu'nun Kısa Tarihçesi

Safranbolu geleneksel Türk sivil mimarisinin tüm özellikleri-ni taşıyan ve tarihi geçmişiyle ortaya çıkardığı kültürel mirası tüm dokusuyla koruyan örnek bir yerleşimdir. Bunun yanında çok erken dönemlere dayanan tarihi geçmişiyle çeşitli uygar-lıklara ev sahipliği yapmıştır.

Safranbolu'da yerleşik insan yaşamının M.Ö. 3000 yıllarına ka-dar uzandığı tahmin edilmektedir. Bölge Paleolitik Çağ'dan iti-baren yerleşme alanı olmuştur. Bölgede bilinen en eski uygarlık Gasgalar'dır. Daha sonra sırasıyla Hititler, Paflagonlar, Lidya-lılar, Persler, Dorlar, Galatlar, Romalılar, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar bu bölgede egemenlik kurmuşlar-dır. Bölge tarihi metinler içerisinde ilk kez M.Ö. 8. yüzyıl civa-rında yazıldığı kabul edilen Homeros'un İlyada eserinde Pafla-gonya adıyla geçmektedir. Homeros'a göre bu bölgede yaşayan Paflagonlar "Enetoi" olarak adlandırılmaktadırlar.

Kaska veya Gasgas olarak da adlandırılan Gaskalar, Kastamo-nu ve havalisinin bilinen en eski sakinleridir ve bu bölgede M.Ö. 3000-2000 arasında varlık göstermişlerdir. Gasgalar hak-kındaki bilgiler Hitit yazılı tabletlerinden öğrenilmektedir. Bu belgelere göre Hititlerin Anadolu'da hüküm sürdükleri dönem-

de, Kızılırmak'ın batısında Ilgaz Dağı ile Karadeniz arasındaki yerde büyük bir sahayı işgal etmişlerdir. Dönemin en kuvvetli milletleri sayılan Mısırlılar, Keldaniler, Suriyeliler ile ve her zaman Hititler ile siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerde bulunmuşlardır. Gaskalar'ın, M.Ö. 1400 tarihlerine doğru işgal ettikleri saha, kuzeyden Karadeniz, doğudan Kızılırmak'ın doğu tarafları, bugünkü Erzurum ili, güneyden Koçhisar, Tuz Gölü, batıdan da tahminen Bolu havalisine kadar uzanmaktadır. Zamanla güçsüz duruma düşen Gaskalar M.Ö. 1300 civarında Hitit hâkimiyetine girmişlerdir. Gaskalar'ın bölgede kurmuş olduğu şehirler: Duddusgas, Halilas, Durmitta, Ushuppıta, Tibija, İştihara ve Tumanna'dır. Tumanna Hitit döneminde Kastama olarak adlandırılmış, Kastama ismi zamanla Kastamonu'ya dönüşmüştür. Hitit hakimiyetinin Anadolu'da sona ermesinin ardından özellikle kıyılardan itibaren Hellenistik yerleşimlerin ortaya çıkması ve ardından tüm Anadolu'nun Roma hakimiyetine girmesi doğal olarak Safranbolu ve çevresinin de Roma'ya tabi olması sonucunu doğurur. Bölge M.S. 395 yılından sonra Bizans İmparatorluğu'nun egemenlik alanında kalmıştır. Safranbolu'nun Roma ve Bizans dönemlerinde Dadybra, Eukhaita, Theodoroupolis, Germia gibi yerleşim isimleriyle ilişkilendirilmeye çalışılsa da şu anki yerleşim merkezinin Türk döneminden önce kurulmuş olduğuna dair açık deliller bulunmamaktadır. Safranbolu isminin Safarapolis, Saframpolis gibi aslen Yunanca bir yerleşim isminden türetildiği iddiaları da araştırmacılar tarafından ikna edici bulunmamıştır.

Süleyman Şah 1084 yılı Aralık ayı içinde Antakya'yı fethetmek için yola çıkarken, Karategin adında bir Türk beyi ise Karadeniz kıyısında önce Sinop, sonra da Kastamonu ve Çankırı'ya hâkim olmuş ve muhtemelen Ereğli ve Amasra da Karategin idaresindeki bölgeye girmiştir. Ancak çok geçmeden bölge tekrar Bizans İmparatorluğu idaresine girmiştir. I. Haçlı Seferi sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin zaafa düştüğü sı-

rada, Anadolu'da diğer bir Türk devleti olan Danişmendliler üstünlüğü ele geçirmiştir. Danişmendli Emir Gazi 1129'da Karadeniz sahillerinde bazı yerlere egemen olmuştur. Bu yerleşim merkezlerinin arasında Kastamonu da vardır. Ancak Bizans İmparatoru II. Ionnes Komnenos Danışmendliler'e ait bu şehri tekrar ele geçirir. İmparatorun dönmesi üzerine harekete geçen Emir Gazi Kastamonu'yu ve Bizans İmparatorluğu'na ait yerleşimleri 1133 yılında geri almıştır. Bu tarihten sonra bölge Bizans ve Danişmendliler arasında birkaç kez el değiştirir. Danişmendliler'in Anadolu Selçukluları'na katılmasından sonra Ankara meliki Muhiddin Mes'ud, Kastamonu taraflarında Bizanslılara karşı savaşmaya başlamış ve dört ay süren bir kuşatmadan sonra Safronbolu'da bulunan kaleyi (Dadybra) 1196 yılında ele geçirmiştir.

Moğolların Anadolu'ya gelmeleriyle çöküşe geçen Anadolu Selçuklu Devleti'nde ayrıca taht mücadelelerinin başlamasından faydalanan Komnenoslar 1259'da Sinop'u işgal etmişlerdir. Selçuklu Devleti'nin Karadeniz ticareti için önemli bir liman kenti olan Sinop'un kurtarılması için İlhanlı sultanı Abaka'dan izin alınarak, Sinop üzerine bir sefer düzenlenerek uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirilip 1265 yılında tekrar Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollara tâbi olduğu bu dönemde büyük vezir Sahib Ata Kastamonu, Simre, Sinop ve uç bölgelerine mektuplar göndererek bu bölgedeki nüfusu Selçuklu sultanına itaate davet etmiştir ve Safranbolu, Simre, Sinop, Samsun, Bafra sahillerinde oturan Türkleri kulluk ve bağlılık yoluna sokmuştur. Bu başarıya rağmen, Anadolu Selçuklu Devleti artık yönetime hâkim olacak güçte değildir ve Karadeniz Bölgesi'nde de yeni Türk beylikleri siyaset sahnesinde görünmeye başlamışlardır. Selçukluların çöküşüyle, Pervâneğulları'ndan sonra Candaroğullan, Hamidoğulları ve Taceddînoğullan Karadeniz'de kurulan Türk beylikleri olmuşlardır. Candaroğullan Beyliği döneminde, yani 14. yüzyılın

ilk çeyreğine rastlayan dönemde Safranbolu'da ilk şehirleşme hareketleri görülmektedir. 1326 yılına Candaroğlu Süleyman Paşa, Safranbolu'yu hâkimiyeti altına aldıktan sonra yerleşime hamam, medrese, cami gibi Safranbolu'nun en eski dini ve sivil yapılarını kazandırmıştır. Bu yapılar daha sonra etrafına konut ve ticaret yapılarının eklenmesiyle şehrin gelişmesine öncülük etmiştir. Safranbolu, ilk Türk yerleşmesi sürecinden itibaren ve özellikle Osmanlı döneminde daha çok Borlu ve Taraklıborlu, sonraları ise Za'feranborlu / Zağferanborlu veya Safran-Bolu adıyla kayıtlara geçmiştir.
Safranbolu'nun Osmanlılar tarafından ilk olarak almışı muhtemelen 1354 yılında Orhan Bey'in oğlu ve Rumeli Fatihi olarak bilinen Şehzade Gazi Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak karşı bir görüş bu tarihlerde yörenin Candaroğulları'nın egemenliğinde bulunduğunu, Safranbolu'daki Gazi Süleyman Paşa Vakfı ile bu vakfa bağlı eserlerin Candaroğulları Beyi I. Süleyman Paşa'ya ait olduğunu ileri sürmektedir. Bu tarihten sonra Safranbolu yine Osmanlılar ile Candaroğulları arasında el değiştirmiştir. Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenilmesi ile 1402 yılında başlayan Fetret Devri'nde ise bölgede iç savaşlar yaşanmıştır. I. Mehmet (Çelebi Sultan Mehmet) tarafından Osmanlı birliğinin yeniden sağlamasıyla 1416 yılında Osmanlı ordusu Candaroğulları Beyliği'nin üzerine yürümeye başlamıştır. Nihayetinde Safranbolu 1423 yılında II. Murad zamanında kalıcı olarak Osmanlı'nın eline geçmiş ve kaza olarak Bolu Sancağı'na bağlanmıştır.

Safranbolu'da bulunan en eski tarihi kalıntılar günümüzde halen görülebilen höyükler, kaya mezarları, kabartmalar ve Sipahiler Köyü'nde bulunan Roma tapınağıdır. Yoğun arkeolojik kalıntıların bulunduğu Hacılarobası çevresinde yeterli kazı ya da araştırma yapılmamıştır. Kıranköy kesiminde bulunan ve bugün cami (Ulu Cami) olarak kullanılan Hagios Stephanos Kilisesi'nin günümüze ulaşamayan ilk yapısı Bizans eseri olup

bu yapı 19. yüzyılda tamamen yenilenmiştir. Günümüzde Safranbolu'ya kimliğini kazandıran başlıca yapılar Türk beylikleri dönemine ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemine aittir. Safranbolu'nun Kastamonu ve İstanbul ile ilişki içinde olması, ticarette ve üretimde edinilen deneyim ve ekonomik gücün artmasını sağlamıştır. Safranbolu halkı ekonomik kaynaklarını ve iş gücünü Kurtuluş Savaşı sırasında büyük özveriyle kullanmıştır. Savaş yıllarında ordunun ayakkabı ihtiyacı büyük ölçüde Safranbolu'dan karşılanmıştır. Ayrıca orduya çok sayıda asker gönderen Safranbolu en çok şehit veren yerler arasında bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Safranbolu 1927 yılında Zonguldak iline bağlanmıştır. 1945'te Ulus Bucağı, 1953'te Eflani ve Karabük bucakları Safranbolu'dan ayrılarak ilçe haline getirilmişlerdir. Demir-çelik endüstrisinin kurulması ile Karabük hızlı bir gelişme göstermiştir. 1995 yılında il statüsüne kavuşmasıyla beraber Safranbolu Karabük iline bağlanmıştır.

3

Safranbolu Yörükleri

Anadolu'nun Türk yerleşmelerine sahne olması 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunun yenilmesiyle başlamıştır. Bu savaştan önce Anadolu'ya Türk akınları düzenlenmiştir. Daha çok Karadeniz'in kuzey tarafındaki yolları kullanan bazı Türk gruplarının Anadolu'ya geldiği bilinmektedir. Ancak bu faaliyetler Anadolu'nun siyasî, sosyal, kültürel ve demografik yapısını etkileyecek ölçüde değildir. Anadolu yerleşimlerindeki önemli değişiklikler 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra meydana gelmiştir. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu yönetiminde siyasi ve ekonomik istikrarın olmaması nedeniyle Anadolu'da yaşayan yerli halklar güvenli müstahkem kale veya şehirler ile sahil kesimlerine doğru çekilmişlerdir. Türkler, 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans direnişinin kırılması ile yerel olarak fazla bir direnişle karşılaşmadan kısa süre içerisinde Orta Anadolu ve İznik'e kadar olan yerlere ulaşmışlardır. Batı Asya'nın Anadolu sınır bölgesine sıkışan Oğuz/Türkmen boyları, kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra 1221-1260 yılları arasındaki Moğol istilaları ile Türklerin Anadolu içlerine göçleri daha da artmıştır.

Anadolu'ya gelen Türkmenler ekonomik bakımdan daha çok hayvancılıkla uğraşmış ve yaylak-kışlak bölgeleri arasında sü-

rekli hareket halinde yaşamışlardır. Bir kısmı ise tarım ve diğer çeşitli meslek gruplarına mensup olarak yerleşik bir yaşama yönelmişlerdir. Göçebe Türkmenler'in önemli bir kısmı Anadolu'ya gelişleriyle birlikte yerleşik hayata geçmeye başladıysa da Malazgirt Savaşı'ndan sonraki yıllarda Türkmen göçlerinin 200 yıl kadar devam etmesiyle yerleşik nüfus yanında Anadolu'da her zaman önemli bir göçebe nüfus bulunmasını sağlamıştır. Göçebelerin Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'nun orta ve doğusunda bulunanlar 'Türkmen' ve batısında bulunanlar ise yaşam biçimlerinin bir ifadesi olarak 'Yörük/Yörük' adıyla anılmaktadır. Zaman zaman bu iki adlandırma birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Bugün Safranbolu adıyla bilinen Taraklıborlu ve yöresi Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde yoğun bir şekilde iskân faaliyetine sahne olan yerlerden birisidir. Bu iskân faaliyetlerinde Türkmen/Yörük boyları önemli bir rol oynamıştır. Taraklıborlu'nun başındaki adın bir Türkmen/Yörük cemaatinin adını taşıması ve Osmanlı döneminde bölgedeki Yörüklerin bulunduğu küçük bir yerleşim oluşturması, bu dönemdeki iskânın faaliyetleri açısından önemlidir. 16. yüzyılda bölgedeki köylerin tamamına yakını Türkçe adlarla anılmıştır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki beylikler döneminde Türklerin bölgedeki yerleşme sürecini büyük ölçüde tamamlandığını gösterir. 13. yüzyılın sonlarında ünlü coğrafyacı İbn Saîd, bugünkü Safranbolu'yu da içine alan Bolu bölgesinde 30.000 ve Kastamonu bölgesinde 100.000 çadır Türkmen göçebe halkın yaşadığını yazmaktadır. Verilen bu bilgi biraz mübalağalı görülse de bölgedeki göçebe nüfusun yine de yoğun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlan ile İbn Saîd'in verdiği bilgiler arasında kısmen benzerlikler bulunur. Bu dönemde Bolu ve çevresinde yaşayan kalabalık bir Yörük nüfus mevcuttur.

1515 tarihinde Bolu sancakbeyinin reayası olan bu Yörük halkı 7500-8000 civarında nüfusa sahiptir. İbn Saîd'in Bolu bölgesindeki Yörüklerin nüfusu hakkında verdiği sayı ile Osmanlı arşivlerindeki sayı arasında büyük farkın olması, İbn Saîd'in mübalağalı rakamlar vermesinin yanı sıra aradan geçen 250 yıla yakın bir zaman zarfında, Bolu bölgesindeki Yörüklerin önemli bir kısmının yerleşik bir hayata geçmesi ile açıklanabilir. 1515 yılında Yörük nüfusun önemli bir kısmının geçim kaynağının hayvancılık olduğu anlaşılmaktadır. Toplam hane nüfusu içinde (43 hane) çelikçilikle uğraşanlar da görülmektedir. 30 hanenin ise "ehl-i ilm ve muhassıl" adı altında okuryazar ve eğitimli olarak kaydedildiği görülür. Bolu bölgesindeki Yörük nüfusunun, ekonomik ve sosyal bakımdan bu şekilde tanımlanmaları en azından 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren yarı göçebe bir hayat yaşadıklarını göstermektedir. Yörük halkı arasında azımsanamayacak sayıda okur-yazarın olmasının nedeninin bulundukları bölgelere yakın şehir ve kasabalarla çok yakın sosyal ilişki içinde olmaları ile buralardaki zaviye ve medreselerde eğitim görmüş olmaları muhtemeldir.

Bolu bölgesindeki Yörükler sosyal bakımından 'cemaat' adıyla ayrılmış olup 1515'te toplam cemaat sayısının 21 olduğu bilinmektedir. Birbirlerine uzaktan veya yakından akraba olan ailelerden meydana gelen bu cemaatlerin her birisinin özel bir adı vardır. Bunlardan ikisi Horasanlı ve Hüseyinlüler olarak bölge tarihinde karşımıza çıkmaktadırlar. Bazı cemaatlerin ise bugünkü Düzce bölgesini içine alan Konurpa olmak üzere Devrek ile Mengen arasındaki bölgeyi içine alan Hızırbey-ili'nde yerleşik yaşama geçmişlerdir. Ayrıca bazı cemaatler Karadeniz sahilindeki Ereğli bölgesi ile Taraklıborlu'nun güneyindeki Viranşehir bölgesini kışlak olarak seçmişlerdir.

Bolu bölgesinde cemaat gruplan arasında 85 hane, 4 çeltikçi vergi mükellefi ile toplam 400'ün üzerinde nüfusu olan ve

"Tarakcılu" adıyla bilinen kalabalık bir Yörük halkının mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Cemaatin bu adla anılmasının nedeni Safranbolu'nun Klasik Osmanlı döneminde Borlu adından başka diğer yaygın adı olan Taraklıborlu'daki Taraklı adı ile doğrudan ilgili olmasıdır. Buna göre Tarakcılu cemaatinin önemli bir kısmı ya kaza merkezine adını verecek kadar yerleşmiş olmalıdır ya da bu bölgeyi yurt edinmişlerdir. 'Genceli' ve 'Kiçibeylü' adıyla anılan iki büyük cemaatin kışlak mahallerinin Taraklıborlu olması bölgenin Yörükler tarafından yurt edinildiğini göstermektedir.
Bolu bölgesindeki Yörüklerin önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olması zamanla merkezi idare tarafından kendilerine yeni bir idari nizamın verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan 16. yüzyıl sonlarına doğru Bolu sancağına bağlı olarak 'Yürükân-ı Bolu' yani 'Bolu Yörükleri' adıyla idari bakımdan yeni bir kaza kurulmuştur. Daha sonraları bu kazadaki Yörüklerin tekrar iki ayrı kaza halinde teşkilâtlandırıldıkları dikkati çekmektedir. Bolu sancağına bağlı olarak teşkil edilen bu kazalardan birisi 'İfrâz-ı Yürükân-ı Bolu', diğeri ise 'Yürükân-ı Taraklı' yani "Taraklı Yörükleri" adıyla anılmaktaydı. Kazadaki Yörük cemaatlerin birbirlerinden uzak yerlerde iki büyük grup halinde kümeleşmeleri onların bu şekilde teşkilatlandırılmalarında muhtemelen rol oynamıştır. Daha ziyade Bolu bölgesine yakın yerleri yurt edinenlerden oluştuğu anlaşılan 'Îfrâz-ı Yürükân-ı Bolu' kazası asıl mensuplarının Bolu Yörüklerinden ayrılması sonucunda böyle bir ad almıştır. 'Yürükân-ı Taraklu' adı ise yukarıda bahsedilen 'Tarakcılu' cemaati mensuplarının kazanın asıl çekirdeğini teşkil etmesin nedeniyle verilmiş olmalıdır.

Günümüzde Safranbolu'ya bağlı Yörük Köyü ve civarındaki geniş bir bölgeyi içine alacak şekilde düzenlendiği anlaşılan Taraklı Yörükleri kazası uzun süre bu ad altında idari statüsünü devam ettirmiştir. 1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesi ile eyaletlerdeki mali işlerin muhassılların sorumluluğuna veril-

mesi, idari teşkilatta bazı yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiş ve buna bağlı olarak Taraklı Yörükleri kazası, bir sancak olarak itibar edilen ve arşiv belgelerinde ismi bazen 'Za'feranborlu' bazen de 'Zağferanborlu' olarak geçen. Taraklıborlu muhassıllığına bağlanmıştır. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla kaza, bu yeni dönemde daha çok "Yürük" veya yaygın söyleniş şekliyle "Yörük" adıyla bilinmeye başlanmıştır. 1840 yılında Yürük kazasının 15 köyü ve toplam 288 hane nüfusu vardır. Nüfusun büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Kaza merkezi ise 79 hane nüfusu olan ve kazanın adını taşıyan "Yürük" veya "Yörük" adıyla bilinen köydür. Kazanın diğer köyleri Davudobası, Karacatepe, Sarıahmedler, Köprübaşı, Ömersofu, Memikli, Hacılarobası ve Hacılarobası'na bağlı Sanlar, Öylebeli, Geren, Çavuşlar ve Çavuşlar'a bağlı İğciler, Köprübaşı, Tanrıvermişler adlarını taşımaktadır. Bu köylerin adlarından da anlaşıldığı gibi önemli bir kısmı mensup olduğu Yörük cemaatinin adıyla anılmaktaydı.

Yürük Kazası daha sonra 1844 yılında idari değişikliklerle yine "Yürük" adı altında Bolu eyaletinin Viranşehir sancağına bağlı bir kaza durumunda olduğu görülür. Bu tarihte kaza dâhilinde daha önce köy olarak kaydedilen birimler 'divan' adı altında kaydedilmiştir. Burada bir divanın, idari bir birim olarak bir köyden veya birkaç köyün birleşmesinden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bir divan birkaç köyden meydana gelmiş ise genellikle divanın adını taşıyan köy o divanın merkezini meydana getirmektedir. 1844 yılında kaza dâhilindeki divanlara bağlı köylerin sayısının 13, toplam nüfusun ise 246 hane olduğu tespit edilebilmektedir. Yürük kazası, 1856'da ise 'Yürükân-ı Taraklı' adı altında Kastamonu eyaletine bağlı Viranşehir sancağının kazaları arasında yer almıştır. 1864'te yapılan idari düzenlemelerden sonra yine Yürük kazası adı altında Viranşehir sancağına bağlanan kazanın, bu durumunu uzun süre devam ettiremediği anlaşılmaktadır.

Safranbolu yöresi Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Türklerin yoğun olarak yerleştiği ve özellikle kırsal kesiminde yeni yerleşim merkezleri kurdukları bir yer olmuştur. Safranbolu'nun tahririni de içine alan 1515 tarihli defterlerdeki köy ve mezralara ait yer adları incelendiğinde bu özellik açıkça görülmektedir. Safranbolu kazasına bağlı 70 civarında köy ve 30'a yakın mezranın varlığı bu kayıtlar sayesinde bilinmektedir. Bu köy ve mezralar arasında bazıları doğrudan doğruya Oğuz/Türkmen boylarının adlarını taşır. Boy adı taşıyan köylerden biri 'Avşar', diğeri ise 'Kayı' adı ile bilinmektedir. Ayrıca bir köy 'Avşar ve Karaağaç', bir köy de 'Karandı ve Kayı(?)' adını taşımaktadır. Ayrıca 'Avşar' adında bir de mezra mevcuttur. Bu durum bölgenin yerleşim tarihinde bu boyların oynadıkları rolü göstermektedir.

4

Safranbolu İsminin Kaynağı

Safranbolu'nun adı antik dönemde tarihçi Homeros'un İlyada destanında Paflagonya olarak geçmektedir. Safranbolu'da sırası ile Hititler, Frigler, dolaylı yoldan Lidyalılar, Persler, Belenler, Romalılar, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılar egemenlik kurmuşlardır. Safranbolu, 1196 tarihinde Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğlu Muhiddin Mesul Şah zamanında Türklerin eline geçmiştir. Tarihi süreç içerisinde, 1213-1280 tarihleri arasında Çobanoğulları'nın, 1326-1354 tarihleri arasında Candaroğulları'nın, 1354-1402 ve 1423 yılından itibaren de Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Bizans döneminde kentin adı 'Dadybra', Anadolu Selçukluları döneminde 'Zalifre', Beylikler döneminde ve Osmanlıların ilk zamanlarında 'Borglu' ve 'Borlu' olmuştur. 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetindeki bölgeye çok sayıda Türkmen göçebe yerleştirilmesiyle kentin adı bu dönemden sonra 'Taraklı Borglu', 'Borglu' veya 'Borlu' olarak anılmıştır. Bu tarihten sonra 18. yüzyılın ortalarında 'Zağfiran Borlu', 19. yüzyılın ortasında ise 'Zağfiran Benderli' olarak anılmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde 'Zağfiran Bolu' olarak kayıtlara geçmiştir. Son olarak Osmanlı döneminde 'Zafranbolu' olan adının daha sonra Safranbolu ismine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Türklerin yerleşmesinden sonra Safranbolu ilçe merkezinin

pek çok farklı adla anılmış olması zaman zaman karışıklıklara neden olmuştur. Özellikle Safranbolu'nun adlarından biri olan 'Borlu' ile 'Bolu' ilinin adının karıştırılması buna neden olmaktadır. Bu yüzden çalışmada Safranbolu adının ortaya çıkışı ve tarih içinde gelişimi hakkında açıklama yapılmaya çalışılmıştır. Türk döneminde Safranbolu'ya verilen adların birçoğu bilinmekle birlikte kentin Türklerin yerleşmesinden önceki bilinen tek adı 'Dadybra'dır.
THEODORAPOLİS: Kesinliği bulunmamakla birlikte Safranbolu'nun Türk döneminden önceki ilk adının bu olduğu sanılmaktadır. Rivayete göre kent Theodora adında bir İon Prensesi tarafından kurulduğu için 'Theodora'nın kenti' anlamında bu adı almıştır. Aynı rivayete göre Theodora'nın mezarı Kalealtı semtindeki Tekkeüstü mevkiindedir.

GERMİA veya THEODORİOS: Başka bir kaynakta kente Türklerden önce bu adların verilmiş olabileceği belirtilmektedir.
DADYBRA: Safranbolu'nun Türklerden önceki kesin olarak bilinen adıdır. Charles Texier'e göre bu ad M.Ö. 21. yılından beri kullanılmaktadır.

ZALİFRE: Türkler Safranbolu kalesini aldıktan sonra 'Dadybra' kelimesini dönüştürerek yerleşimi bu adla anmışlardır. Daha sonra başka adlar da görülmekle birlikte, Yazıcızade'nin kaleme aldığı Selçuknâme adlı eserinden bu adın 14. yüzyıl başlarında henüz kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

BORGLU (ya da BURGLU, BORGULU): Safranbolu'ya Türklerin verdiği adlar arasında değişmeyen ve harf düşmeleriyle bugüne kadar gelen adıdır. Bu ad zaman içerisinde değişerek en sonunda 'bolu' biçimine dönüşmüş ve Safran bitkisinin adıyla birleşerek kentin bugünkü adı ortaya çıkmıştır. 'Borglu' adına rastlanan metinler, Selçuklu tarihi yazarı Yazıcızade'nin Selçuknâme adlı eseri, Safranbolu Ticaret ve Sanayi Odası'nın

risalesi, Prof. Osman Turan'ın sözünü ettiği bir anonim Selçuknâme ve çağdaş tarihçilerin Yazıcızade'ye atıf yapan eserleridir. Yazıcızade, Candaroğlu beyi I. Süleyman Paşa'nın Safranbolu'yu alışını "Borglu kalesini, o zamanda Zalifre derlerdi, aldı." sözleriyle anlatmaktadır. Yazıcızade'den alıntı yaptığı anlaşılan Safranbolu Ticaret ve Sanayi odasının risalesinde bu cümle aynen geçmektedir. Prof. Osman Turan ise, anonim Selçuknâme'de gecen 'Borgulu' adını her ne kadar Isparta'nın Uluborlu ilçesinin adı olarak yorumlamakta ise de bu mümkün değildir. Zira burada sözü edilen 'Borgulu' Kastamonu'ya yakın bir yerdir ki, bu da aynı adı taşıyan Safranbolu'dan başkası olamaz. 'Borglu' adının geçtiği metinlerde sözü edilen olayların tarihlerinden bu adın 13. ve 14. yüzyıllarda kullanılmakta olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak Prof. Osman Turan'ın bir başka kaydından bu adın 1250 yıllarında harf düşmesiyle 'Borlu' biçimini aldığı görülmektedir. Şu halde 'Borglu' adının ortaya çıkışının çok daha eski bir tarihte olması gerekir.

Borglu (ya da Burglu, Borgulu) adının 'lu' eki Türkçe olup, bu ek atıldıktan sonra geride, Hint-Avrupa dillerinde kale anlamına gelen kelimelerle benzerlik gösteren Borg, Burg, Borgu kelimeleri kalmaktadır. Gerçekten Cermen dillerinde kale anlamına gelen Burg kelimesi İtalyancaya aynı anlamda Borgo biçiminde girmiştir. Diğer Hint-Avrupa dillerinde buna yakın anlamda benzer kelimeler mevcuttur. Fransızcada bourg kasaba; İngilizcede (İskoc şivesinde) burgh şato, hisar; Farsçada borc kale anlamlarına gelmektedir.

Bu noktada akla gelen en yakın ihtimal; Arapça kal'a kelimesinin henüz yaygınlaşmadığı ilk fetihler ya da Haçlı Seferleri sırasında İranlılar, Venedik ve Ceneviz kolonileri veya Haçlılar yoluyla Hint-Avrupa dillerine ve Türkçeye kale anlamına gelen bir kelimenin girdiği; Türklerin kalesi bulunan yerleri 'kaleli kent' anlamında Borglu, Borgolu veya Burglu biçiminde adlan-

dırdıkları ve daha sonra da bu adın kentin adı haline geldiğidir. Kelimenin kökü dışında bu varsayımı güçlendirecek başka veriler de vardır. Bu dönemde İtalyancadan Türkçeye, gemicilikle ilgili çok sayıda kelime girmiştir. Türklerden önce çevresine egemen bir müstahkem mevki durumunda olan Safranbolu'nun ise kalesi vardır ve bu kale halkı yüzyıllarca derinden etkilemiştir.

Şu hususa da dikkat edilmelidir. Borglu ve daha sonra Borlu kelimeleri kısaltma olarak tek başlarına da kullanılmakla birlikte kaynaklarda ve belgelerde genellikle 'Zalifre-Borlu, 'Taraklı-Borlu' ve 'Zağfiran-Borlu' biçiminde, önlerine ikinci bir ad takılarak kullanılmaktadırlar. Bu da birinci adın kente, ikinci adın kaleye verilen ad olduğu ihtimaline güç kazandırmaktadır. Baştaki ad pratikte bir başka işe daha yaramakta ve Safranbolu'nun adının, o dönemde aynı adı taşıyan başka kentlerin adlarıyla karıştırılmasını önlemektedir. Belki de buna özellikle dikkat edilmiştir.

Bu veriler karşısında 'Borglu' kelimesinin ad olarak önce kaleye verildiğini, daha sonra da kentin adı haline geldiğini ve önüne 'Zağfiran' kelimesinin getirildiği dönemde kalenin stratejik önemi kalmamakla birlikte bir gelenek ve hatıra olarak 'Borlu' kelimesinin korunduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.
BORLU: Borglu kelimesindeki 'g' harfinin düşmesiyle ortaya çıkmıştır. Türkçede harf düşmesi çok sık görülen bir olaydır. Nitekim Borlu kelimesindeki 'r' harfinin düşmesini de devlet salnamelerinde somut olarak izleyebilmekteyiz.

Borlu adına ait rastladığımız en eski kaydın 1250 yıllarına ait olduğu yukarıda belirtilmişti. Halkın elindeki 19. yüzyıl ortalarına ait Sened-i Hakani'lerde de bu ada rastlanmaktadır. Hatta 1897 (Hicri 1313) tarihli, Sultan II. Abdülhamid'in tuğrasını taşıyan bir fermanda Safranbolu'dan 'Taraklı-Borlu kazası', fer-

manda adı gecen Gazi Süleyman Paşa Medresesi müderrisinden de 'Borlulu Mehmet Hilmi' diye söz edilmektedir. Anlaşılacağı üzere kent 'Taraklı-Borlu' yanında kısaca 'Borlu' olarak da anılmıştır.

TARAKLI-BORLU: Kent Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Borlu adının önüne Taraklı kelimesi getirilerek daha çok bu adla anılmıştır. Bunun nedeninin Safranbolu'nun, aynı adı ta-şıyan Isparta'nın Uluborlu ilçesiyle karıştırılmaması olduğunu sanmaktayız. Nitekim muhtemelen aynı amaçla bu kentin adı-nın başına da 'ulu' kelimesi getirilmiştir. Taraklı-Borlu adı 14. yüzyıl ortalarından 1871 yılına kadar resmen kullanılmıştır. İlk olarak 1871 yılı devlet salnamesinde Taraklı-Borlu adının artık kullanılmadığı görülmektedir. Ancak yukarda belirtildiği üzere bazı resmi belgelerde bu ad daha sonraki yıllarda da kul-lanılmıştır.

TARAKLI: Taraklı-Borlu adının kısaltılmış şekli olarak bu ada da gerek metinlerde, gerekse resmi yazışmalarda rastlanmaktadır. Taraklı adı büyük bir Türk topluluğunun adı olup bugün Özbekistan'da bu topluluğa mensup kişiler yaşamaktadır. 16. yüzyılda Safranbolu yöresinde dolaşan cemaatlere 'Yörükan-ı Taraklı' veya 'Yörükan-ı Taraklı-Borlu' adı verilmektedir. Ta-raklı topluluğuna bağlı bazı cemaatlerin Kastamonu'ya kadar uzandıkları bu kentte Taraklı Sultan adında topluluğun ulula-rından olduğu belli olan bir kişinin türbesinin bulunmasından anlaşılmaktadır.

ZAGFİRAN-BORLU: Safranbolu'nun bugünkü adının ilk biçi-mi budur. Bu ad da geleneksel Borlu kelimesi korunmuş, aşi-retçiliğin unutulmasıyla artık hatıra değeri kalmayan Taraklı adı yerine ise, bir zamanlar Safranbolu'da bol miktarda tarımı yapılan Safran-Zağfiran bitkisinin adı konulmuştur.

Zağfi-ran-Borlu adının geçtiği en eski metin 1749 yılına aittir. Bu metinde Zağrifan-Borlu ve Borlu adlarının her ikisi de kullanılmaktadır. Bu yıllarda Safranbolu'nun resmi adı henüz Ta-raklı-Borlu olduğundan, Zağrifan-Borlu adının kente bu tarih-lerden önce halk arasında verildiği tahmin edilebilir. 19. yüzyıl başlarında ise gerek belgelerde, gerekse kaynaklarda daha çok Zağrifan-Borlu kullanılmakta ve bazen 'Zağrifan-Borlu nam-ı diğer 'Taraklı-Borlu' denilmektedir.

ZAĞFİRANBOLU: İlk olarak 1856 yılı devlet salnamesinde kentin adı bu şekilde yazılmakta ve Borlu kelimesinin 'r' harfi-nin düşmesiyle 'bolu' biçimine dönüşmesi somut olarak görül-mektedir. Ancak 1871 yılı Kastamonu Vilayeti Salnamesinde hala Zağrifan-Borlu olarak yazıldığı görülmektedir.

ZAGFİRAN-BENDERLİ: 1867 yılı (Hicri 1284) yılı devlet salnamesinde kentin adının 'Zağrifan-Benderli' olarak değiştirildiğini görüyoruz. Bu ad üç yıl kadar kullanıldıktan sonra kaldırılarak eski adına dönülmüştür. Geleneksel Borlu adının yerine gecen 'Benderli' adı, o dönemde yörede çok etkin bir ayan ailesinin adıdır. Kente bu ad Safranbolu Viranşehir sancağının ikinci kez merkezi olduğunda verilmiş ve 1870 yılı ida-ri reformuyla sancak lağvedilerek Safranbolu kaza statüsünde Kastamonu merkez sancağına bağlandığında terk edilmiştir.

ZAĞFRANBOLU: Daha sonraki yıllarda Zağfiran kelimesindeki 'i' harfi düşerek kent bu biçimde adlandırılmıştır. Yeni harflere geçinceye kadar, eski harflerle bu bicimde yazılmıştır.

ZAFRANBOLU: Kentin adı yeni harflerle önce bu bicimde ya-zılmıştır. Bu imla 1940 yıllarına kadar devam etmiştir.

SAFRANBOLU: 1940 yıllarından sonra kentin adı bugünkü biçimini almıştır.

5

Safranbolu Tarihinde Yer Alan ve Kent Dokusuna Etkisi Olan Önemli Kişiler

Tarihi süreç içinde Safranbolu yerleşimini etkileyen ve biçimlendiren önemli faktörlerin başında özellikle Türk döneminde önemli kişilerin vakfı olan mimari eserler ve mahalle ölçeğinde yerleşim alanları gelmektedir. Aynı zamanda önemli devlet görevlileri ve Safranbolu'lu ticari veya dini niteliği olan kişilerin vakfı olan yapılar yanı sıra sokak isimleri de günümüze yansıyan niteliklerdir.

5.1. Cinci Hüseyin Efendi

Deli lakabıyla anılan Sultan İbrahim'in hocası olup bu padişah üzerinde pek olumlu tesiri bulunmayan Hüseyin Efendi'dir. Safranbolu'da dünyaya gelen Hüseyin Efendi'nin dedesi buranın ileri gelenlerinden Şeyh Karabaş İbrahim Efendi, babası ise Mehmed Çelebi'dir. Kendi ifadesine göre soyu Sadreddin Konevi'ye uzanan Hüseyin Efendi ilk eğitimini babasından aldı. Bu arada ondan sihir ve efsunla ilgili bilgiler edindi, tesirli dualar öğrendi. Tahsilini tamamlamak için annesiyle birlikte İstanbul'a gelen Hüseyin Efendi bir sure Süleymaniye Medresesi'ne devam etti. Burada Berber Biraderi Haşan Efendizade Şeyh Mehmed Efendi'den dersler aldı. Bu arada okuyup önleyicilik de yapıyordu. Hocasının İzmir kadılığına tayini üzerine açıkta kalan Hüseyin Efendi, geçimini efsunculuk yaparak

sağlamaya başladı. Bu husustaki ünü hızla yayıldı ve saraya kadar ulaştı. O sıralarda asabi rahatsızlığı artan Sultan İbrahim'in manevi tedavisi için saraya çağrıldı. Okuyup üfleyerek padişahı rahatlatması, birden yıldızının parlamasına sebep oldu. Sultan İbrahim'in maddi manevi büyük iltifatlarına, mazhar olan Hüseyin Efendi'nin ikamet etmesi için Mahmud Paşa Cami yanında dayalı döşeli bir konak inşa ettirildi. Devrin şeyhülislamı Yahya Efendi'nin muhalefetine rağmen Sultan İbrahim'in fermanıyla henüz medrese tahsilini bile tamamlamadan önce Sahn-ı Seman, sonra da Süleymaniye Medreseleri müderrisliğine getirildi. Bir süre sonra da İstanbul kadılığı payesiyle Galata kadılığına ve padişah hocalığına tayin edildi. Yine padişahın emriyle Anadolu kadıaskerliğinden mazul Karacelebizade Mahmud Efendi'nin kızıyla evlendikten ve 1644'te Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı öldürttükten sonra nüfuzu daha da arttı. Aynı yıl Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Galata kazası da arpalık olarak üzerinde kaldı. Kısa aralıklarla dört defa Anadolu kadıaskerliğine tayin edilen Hüseyin Efendi 1647 Kasım ayında görevini kötüye kullanma dedikoduları yüzünden ikamet etmesi için tahsis edilen konaktan çıkarıldı ve İzmit'e sürüldü. Birkaç gün sonra İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de tekrar padişahın gazabına uğrayarak bu defa Gelibolu'ya gönderildi. Bu arada Şekerpâre Kadın gibi saraydaki suç ortakları da çeşitli yerlere gönderildi. Gelibolu'da on gün kalan Hüseyin Efendi Sultan İbrahim'in izniyle İstanbul'a döndüyse de eski itibarını kaybetmiş ve bu padişahın öldürülmesinden sonra da hamisiz kalmıştır.

Hüseyin Efendi'nin gayri meşru yollardan biriktirdiği servet herkes tarafından biliniyordu. IV. Mehmed'in cülusu münasebetiyle Kapıkulu askerlerine verilecek bahşiş için Hüseyin Efendi'den 200 kese akçe istenmişti. Kayınpederi Mahmud Efendi'nin, cülus bahşişi için devlete para yardımında bulunursa kendisine kadıasker emeklilerine tevcih edilen arpalık

verileceğini belirtmesine rağmen, Hüseyin Efendi parası olmadığı gerekçesiyle istenen meblağı vermedi. Kethüdası Hacı Nurullah'ın ikazıyla ayarı düşük, eksik ve silik paralarla kırık altınlardan ayırıp bir miktar vermeye razı olduysa da, o sırada veziriazamın emriyle Çavuşbaşı Abdülfettah Ağa ve adamlarının evini basması üzerine paniğe kapıldı. Beş altı metre yükseklikten atlayarak komşusunun evine sığındı. Fakat burada gizlendiği hasırın altından çıkarılarak yaka paça, hakaret dolu sözlerle sadrazamın huzuruna getirildi. Sadrazam Sofu Mehmed Paşa tarafından kendisinden tekrar istenen 200 kese akçeyi vermek istemeyince kethüdasıyla birlikte hapsedildi. Bu arada veziriazama, yeni padişahın kendisini hocası kabul ederse 100 kese akçe verebileceğini bildirdiyse de, bu teklifi kabul edilmedi. Evinde yapılan teftişte 200 kese kuruştan başka denkler, bohçalar ve sandıklar dolusu altın ve mücevheratı ile elliden fazla samur kürkünün olduğu görüldü. Bunlar yük yük Paşakapısı'na taşındı ve Hüseyin Efendi'nin gözü önünde müsadere edildi. Bu arada bazı hayır kurumlarına vakıf diye kendisine temlik ettirdiği tarla ve köylerin mülknâmeleri elinden alınarak üzerinde sadece zeamet ve tımarlar bırakıldı. Öte yandan kadıaskerlikleri zamanında yazdığı ruznameler getirtilerek yaptığı müderrislik ve kadılık tevcihleri teker teker sayılan Hüseyin Efendi'nin, gerek bu tayinlerden gerekse rica ile yaptırttığı atamalardan, bu arada padişahtan aldığı hediye ve paralar hesaplandı; mutad giderleri düşüldükten sonra nakdi varlığının 3000 keseden fazla olduğu görüldü. Cellat Kara Ali tarafından hapis tutulduğu yerde işkence ve ölümle tehdit edilerek paralarının bulunduğu yerler söylettirildi. Sonuçta 12 güğüm çil akçesi ile eski ve yeni sikkelerden 70 bin kuruşunun bulunduğu anlaşıldı. IV. Mehmed'in cülus bahşişi için dağıtılan bu paralar bir süre halk arasında 'Cinci akçesi' adıyla dolaştı. Ancak ayarı halis olduğundan bu paralar gerek açıkgöz sarraflar tarafından, gerekse yeni padişah adına yeniden basılmak üzere hazinece toplatıldı ve kısa sürede eritilip yok

edildi. Hüseyin Efendi'nin sadece altın ve gümüş kap kacağının değeri 200 kese akçe civarındaydı. Bunlar ve kıymetli mefruşat da müsadere edilmiş, öteki ev eşyalarına ve mallarına dokunulmamıştır. Ayrıca Süleymaniye vakfından haksız yere kendisi için günde 500, kethüdası için ise günde 200 akçe olarak aldığı paralar ilk günden itibaren hesaplanmış ve 15 bin kuruşa varan bu meblağ ilgili vakfa iade edilmiştir. Hüseyin Efendi'nin kayınpederinden, kızının mihr-i müeccelinin miktarını soran veziriazam, 1000 altın olan bu meblağı da ona göndermiştir.

Bir müddet daha mahpus tutulan Hüseyin Efendi Habeş eyaletine bağlı İbrim sancak beyliğine tayin edildi. Gerek mihr-i müeccelinin zevcesine gönderilmesinden, gerekse ilmiye mensuplarının öldürülmesinin teamül olmamasından, bu son tayin akıbetini belirler gibiydi. Yola çıkan Hüseyin Efendi'nin, Mihaliç'e (bugünkü Karacabey) varınca nikris (gut) hastalığının şiddetlenmesi üzerine orada kalmasına izin verildi. Bir süre sonra hamisi olan Kırım Hanı III. İslam Giray'ın şefaatiyle İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de, gerek kendisinin her gördüğüne, mal ve paralarının gasp edildiğini, padişaha onda birinin bile verilmediğini söylemesi; gerekse adamlarının o sıralarda Sultan İbrahim'in kanını dava amacıyla ortaya çıkan ve Sultan Ahmed Cami Vak'ası adıyla anılan sipahi ayaklanmasına katılarak, efendilerinin mallarının haksız yere alındığı yolunda ileri geri konuşmaları, hakkındaki şüpheleri arttırdı ve Hüseyin Efendi ülkenin selameti için 1648 yılı sonlarında idam edildi.

Okuyup önleyiciliği yüzünden Cinci Hoca lakabıyla anılan, çağdaşları Evliya Celebi ve Mehmed Halife tarafından cahil biri olarak nitelenen Hüseyin Efendi, sarayda Sultan İbrahim'in gözdelerinden Şekerpâre Kadın ve Silahdar Yusuf Ağa (Paşa) ile iş birliği ederek padişah üzerindeki derin nüfuzu sayesinde devrin siyasi olaylarına karışmış, azil ve tayinlerde etkili olmuş, bu arada Girit'e sefer çıkılmasında rol oynamış, değerli sadrazamlardan Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı öldürtmüş, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin durumunu sarsmış, kısa sürede birçok

kişiyi bertaraf ettirmiştir. En büyük amacı daha çok kazanmak, mal ve mülk edinmek, hanlar, evler, dükkânlar yaptırmak olan Cinci Hüseyin Efendi, kayınpederi Karaçelebizâde Mahmud Efendi'nin de himayesiyle kadıaskerlikleri zamanında uhdesindeki ilmiye kadrolarım rüşvete ve adeta açık arttırmayla satarak sağladığı haksız gelirlerle kısa sürede çok zenginleşmiş ve 17. yüzyıl Osmanlı döneminin tipik şahsiyetlerinden biri olmuştur. Safranbolu'daki 17. yüzyıla ait Cinci Hanı'nın Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir.
Safranbolu'nun çarşı kesiminin, yani Bağlar, Kirkille ve Kıranköy semtleri dışındaki ana gövdesinin hemen hemen bugünkü dokusuyla ortaya çıktığı yüzyıldır. Cinci Hamamı ve bunlar için kurulan vakıflara bağlı yapılar; Hidayetullah Ağa Hamamı ve camisi bu yüzyılda inşa edilmiştir. Bu doku 18. yüzyılda Kazdağlıoğlu Cami ve bu cami için kurulan vakfa bağlı dükkânlarla, İzzet Mehmed Paşa Cami ve paşanın vakıf eserleriyle; 19.yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başında hizmete giren Eski Hükümet Konağı ve hastane binasıyla tamamlanmıştır. Hakkında söylenenler bir yana, bu dokunun oluşmasında Hüseyin Efendi'nin katkısı büyüktür.

Sultan İbrahim Paşa, Sarayla ilişkileri iyi olan Cinci Hüseyin Efendi'ye "Mülknâme" denilen bir belge ile başta Taraklı Borlu kazası olmak üzere, Bolu sancağına bağlı bazı kazalarda köyler ve mezralar bağışlar. Verilen bu mülklerin "sınırnâme" adlı 1640 tarihi taşıyan sadeleştirilmiş belgesi şöyle başlamaktadır:
"Bolu sancağında Bolu ve Taraklı Borlu (Safranbolu) ve Eflani ve Şahabettin ve Onikidivan ve Kızılbel ve Viranşehir ve Küçnoy ve Divriki kazalarında bulunan zeamet ve tımarlar yüce tarafımdan, mutluluk kazanmış padişah yazısıyla kendisine mülk olarak verilip ihsan olunarak, şerefli tuğramla onaylanmış ve büyük vezirlerimin hukuka uygun tanıklıklarını belgeleyen imzalarıyla yazılmış ve düzenlenmiş olan, hükümdarlık hükmü taşıyan yüce mülknamenin verilmesi ile..."

Kısaca günümüzdeki Türkçe tercümesine göre; Bolu sancağına bağlı Bolu, Safranbolu, Eflani, Şehabettin, Onikidivan, Kızılbel, Viranşehir, Küçnoy ve Divriği kazalarında bulunan zeamet ve tımarların Padişah Damat İbrahim'in kendisi tarafından, tuğrasıyla onaylayarak ve vezirlerin tanıklık imzalan ile düzenlenmiş olan mülknâmenin verilmesi anlatılmaktadır.

"Mülknâme" adı verilen belgede ise bu yerler hakkında şöyle denilmektedir: "Bundan böyle, 66.925 Akçelik zeamet ve tımarlı köy, mezra ve sair yerlerin hudut ve sınırı dâhilinde kalan arazi ve mezra..." günümüz Türkçesi ile yıllık 66.925 akçe gelirli zeamet ve tımarlı köy, mezra ve diğer yerlerin hudutları içinde kalan arazi ve mezraların verilmesinden bahsetmektedir. Ancak, mülknâmenin yazılmasından sonra da hoca efendiye bazı yerler temlik (mülk sahibi) edilmiş olup, Tahrir Defteri 35 üzerinde incelemede, Taraklı Borlu kazasında temliki yapılan yerlerin hasılının, bu rakamın çok üstünde olduğu görülmüştür. Cinci Hüseyin Efendi bunların bir kısmını kurduğu vakfa bağışlamış, bazıları da 'muaf ve müsellem' sayılmışlar; yani çeşitli vergilerden ve hizmet hükümlülüklerinden müstesna tutulmuşlardır.

Hüseyin Efendi'ye ayrıca Ulugeçit'de miktarı belirlenemeyen bir hisse; Değirmencik Köyü sakinlerinden Mustafa, Ali, Haşan ve İsmail adlı kişilerin, Konarı'ya bağlı Keçibeğli aşiretine tabi Memikli Köyü'ndeki yerlerin; Gökviran Köyü'nden Hasan, Ali ve Halil'in Öküzviran köyündeki 25 dönümlük bağ ve tarlaları; Bürnük'te sakin olup Yörükhan Köyü'ne tabi Kabaklu ve Konan Köyü'ne tabi Safraalanı cemaatleri de temlik (gelir olarak verilmiştir) edilmişlerdir. Temlikler 1640 yılından başlayıp 1647 yılına kadar sürmüştür. Taraklı Borlu kazasına bağlı olanlar dışında, Bolu sancağının öbür kazalarından saptanabilen temlikler, Viranşehir (Eskipazar) kazasına bağlı 800 Akçelik Şemail ve 746 Akçelik Tutaş köyleridir. Temlikler, be-

delleri verilmek suretiyle, tımar ve zeamet sahiplerinin ellerinden dirlikleri alınarak yapılmış; Tahrir Defteri 35'deki kayıtlara göre, Cinci Hüseyin Efendi'nin yıldızının sönmesine denk düşen 1647 yılından itibaren, "tımara tahsis edilmiştir" ibaresi ile iptal edilerek herhalde eski sahiplerine geri verildiği görülmektedir.

Yukarda belirtilen arazilerin birçoğunu Cinci Hüseyin Efendi'ye veren Padişah Damat İbrahim, bu yerlere Cinci Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı yapılara maddi olarak yardım yapmıştır. Bu yapılar sırasıyla; bir han, Camikebir Mahallesi'nde bahçe içinde devamlı akarsuyu bulunan çok odalı bir bina, cami, medrese, imarethane, tavhane (hastalara bakım evi), mektep, tekke mahallesinde çifte hamam, bir tarafı hamama bitişik 50 dükkândır.

5.2. Köprülü Mehmet Paşa

Köprülü Mehmet Paşa'nın, Sadrazam olmadan önce Safranbolu'da sürgün hayatı yaşamış olması nedeniyle Sadrazam olunca Safranbolu'ya kendi adıyla anılan camiyi yaptırdığı sanılmaktadır. Ancak kesin olarak bilinmemektedir. Köprülü Mehmet Paşa 17. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ciddi boyutlarda iç ve dış sorunların üstesinden gelmiş ve ülkede düzeni sağlayan büyük bir sadrazamdır. Onun ve ondan sonra oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlık görevinde bulunduğu yıllar, "Köprülüler Dönemi" olarak anılır ve 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasına kadar süren bu dönem Osmanlı tarihinin, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun tekrar güçlü bir dönemini oluşturur.

Köprülü Mehmet Paşa'nın Safranbolu'da kendi adıyla anılan bir camisi vardır. Mehmet Behçet tarafından hazırlanan "Kastamonu Asar-ı Kadimesi" adlı kitapta; Köprülü'nün sadrazam

olmadan önce bir süre Safranbolu'da sürgün hayatı yaşadığı ve bir dergâhta namaz kılarak zamanını geçirdiğine ve affedildiği takdirde Safranbolu'ya bir cami yaptırma sözü verdiği için, sadrazam olunca sözünü yerine getirerek bir cami yaptırdığına ilişkin bir söylentinin varlığından söz edilmektedir. Halk arasında ise Paşa'nın sürüldüğü Safranbolu'da bir dergâhta ibadetle yaşamını geçirdiği ve bir ara kendisi için İstanbul'dan atlılar geldiğini öğrenince, kellesini alıp İstanbul'a götüreceklerini sanarak, hemen duaya başladığı; ancak gelenlerin sadrazamlığa atandığını bildiren haberciler olduğunu anlayınca, "Safranbolu bana uğurlu geldi, yaşamımı geçirdiğim dergâhın yerine cami yaptıracağım" diyerek Safranbolu'dan ayrıldığı hep söylenegelmiştir. Köprülünün, zaman zaman devlet hizmetlerinden azledilip sürgüne gönderildiği tarihsel gerçeklerden ise de, bu sürgün yerlerinden birinin de Safranbolu olduğuna ilişkin olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hulusi Yazıcıoğlu ise, Mehmet Behçet'in kitabında yer alan bu konudaki söylentiye "Köprülü Mehmet Paşa bir aralık Safranbolu'ya sürülmüş ve orada oturmağa memur edilmiş imiş" demek suretiyle kesinlik taşımayan sözcüklerle değinmekte ve dipnot olarak da şu bilgiyi vermektedir: "Silahtar Fındıklık Mehmet Ağa tarihine göre Köprülü'nün hayatında iki sürgünlük dönemi vardır. Birisi gençliğinde Hazine-i Amire'de görevli iken, serkeşliği yüzünden zabitlerini huzursuz etmesi nedeniyle sipahilik ile İstanbul dışına, öbürü ise çok sonraları Trabzon Beylerbeyliğinden azli üzerine Köprü Kasabası'na sürgünlüğüdür. İkinci sürgün yeri bilindiğine göre paşanın Safranbolu'da kalışı ilk sürgün döneminde ve gençliğinde olması gerekir".

Sayın Yazıcıoğlu'nun, Köprülü'nün son sürgün yerinin Köprü olduğuna ilişkin görüşü, Safranbolu'da halk arasındaki söylentinin aksine, Safranbolu'da değil, Köprü Kasabası'nda sürgündeyken paşanın sadrazamlığa atandığı tarihsel gerçeği ile örtüşmektedir. Nitekim tarihsel kaynaklara dayanılarak, "80

yaşına gelmiş bulunan Mehmet Paşa, bir görevi olmadan Köprü'de otururken dostları Reisülküttap Mehmet Efendi ve Mimarbaşı Kasım Ağa, Köprülü Mehmet Paşa'nın devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak bir kişi olduğuna Turhan Sultan'ı inandırarak, paşayı sadrazamlığa tayin ettirdiler" denilmektedir. Buna karşılık ilk sürgün yerinin Safranbolu olabileceği görüşü ise, irdelenmeği ve hatta Safranbolu'ya sürgün edilip edilmediği dahi tartışılmayı gerektirir bir nitelik taşımaktadır. Çünkü Köprülü'nün ilk sürgün yerinin Safranbolu olabileceğine ilişkin görüş, başka kaynaklardaki bilgilerle doğrulanmamaktadır. Üstelik Köprülü'nün, söylentilerin aksine Safranbolu'ya sürgününden değil, Köprü Kasabası dışında başka bir sürgününden söz edilmektedir. Gerçekten, Gürcü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, bir gün dönemin çocuk yaştaki padişahı IV. Mehmet'in (Avcı Mehmet) annesi Turhan Sultan ile Kethüdası Mimarbaşı Kasım Ağa görüşürken, valide sultanın devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan bahsedip, mevcut Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'nın yetersizliğinden söz açılınca, Kasım Ağa kendisinin Arnavutluk'tan hemşerisi Köprülü'nün sadrazamlığım önerir. Valide sultan tanınmamış bir kişinin sadaret makamına getirilemeyeceğim söyler. Buna karşılık Kasım Ağa, Köprülü'nün önce kubbe vezirliğine atanması yolunu gösterir. Konuyu valide sultan, oğlu Padişah Avcı Mehmet'e ilettiğinde, o da, Köprülü'yü Kızlarağasına sorar. Kızlarağasının bu gelişmeyi Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'ya bildirmesi üzerine Kasım Ağa zindana atılır, Köprülü Köstendil'e sürülür. Böylece Köprülü'nün sadrazamlığa getirilmesine ilişkin 1651 yılındaki bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanır; ancak, yukarda değinilen 1656'daki ikinci girişim sonrasında Köprülü Sadrazam olur. Bu durumda Fındıklılı Silahtar Mehmet Ağa Tarihi'nde belirtildiği üzere, Köprülü'nün iki kez sürgüne gönderildiği bir gerçek ise, Köprü kasabasındaki son sürgünlüğünden önceki ilk sürgün yeri Safranbolu değil, Köstendil olması gerekmektedir. Ancak, Silahtar Mehmet Ağa

Tarihi'nde, Köprülü'nün Sipahilik verilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldığının yazılı olmasına dayanarak, daha önce değinildiği üzere, Hulusi Yazıcıoğlu bu sürgün yerinin Safranbolu olabileceği görüşünü ileri sürmektedir.

Bu görüş benimsendiğinde, şu değerlendirmeleri de göz ardı etmemek gerekecektir. Şöyle ki; Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa Tarihi'nde, Köprülü'nün ilk sürgünlüğü, serkeşliği nedeniyle sipahilik görevi verilerek İstanbul dışına gönderilmesi olarak anlatılmaktadır. Sipahilik Osmanlı toprakları üzerinde, kendisine "tımar" olarak verilen işlettirip, vergilerini toplamak ve savaşlara her an hazır bulundurduğu atlı askerlerle katılmak gibi, çok önemli olması gereken bir devlet hizmetidir. Böyle bir görevle İstanbul'dan uzaklaştırma sürgün edilme anlamına gelse bile, sipahilik verilerek gönderildiği yer Safranbolu ise, Köprülü'nün Safranbolu Sipahisi olduğuna ilişkin bir kaydın veya hiç değilse halk arasında bir söylentinin de kuşaktan kuşağa günümüze kadar ulaşması beklenirdi.

Ayrıca daha önemlisi, Köprülü'nün, sürüldüğü Safranbolu'da zamanını hep bir dergâhta ibadetle geçirdiği söylentisi yaygın olduğuna göre, Safranbolu'ya sipahilik verilerek gönderilen ya da sürülen bir kişinin zamanını bir dergâhta hep ibadetle geçirmesi düşünülemeyeceğine göre, Köprülü'nün sipahilik verilerek gönderildiği yerin Safranbolu olması güçlü bir olasılık olarak değerlendirilememektedir.

Yukarda sıralanan görüş ve olasılıklar, hiç kuşkusuz Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa Tarihi'nde yazılanın aksine, Köprülü'nün iki değil, daha çok kez sürgün edildiğini kabul zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Sipahilik verilerek sürülmesi dışında, yazılı kaynaklarda belirtildiği üzere Köstendil ile Köprü kasabasına sürülmesi ve ayrıca söylentiler doğru ise, Safranbolu'ya da sürülmüş olması gerekecektir.

Ancak söylentiler doğru olmayıp, Köprülü'nün sürgün edilerek yaşamının bir bölümünü geçirdiği yerler arasında Safranbolu yoksa o zaman da Safranbolu ile Köprülü Mehmet Paşa arasındaki ilişkinin nereden kaynaklandığının ve Safranbolu'ya cami yaptırma nedeninin ne olduğunun açıklanması gereksinimi ile karşı karşıya kalınmış olacaktır. Yapılabilecek bir açıklamaya, belki, dönemin üç ünlü kişisi; Safranbolulu Cinci Hoca, Mimarbaşı Kasım Ağa ve Köprülü Mehmet Paşa arasındaki ilişkiler ve derin dostluklar yardımcı olabilir.

5.3. Seyyid Hüseyin Efendi

Seyyid unvanı Hazreti Peygamber soyundan gelmiş olabileceğini çağrıştırmaktadır. Yazıköy'den Abbas adında birinin oğludur. Fakat o daha çok İstanbul'da Yedikule'de bulunan Elhac Evhad veya daha yaygın olarak Hacı Evhad Zaviyesi'ndeki uzun müddet devam eden şeyhliği dolayısıyla Hacı Evhad Şeyhi olarak tanınan bir mutasavvıftır.

İlk eğitimini doğduğu yer ulemasından alan Hüseyin Efendi, tahsilini tamamlamak için İstanbul'a geldi. Dönemin Halveti büyüklerinden Abdülehad en-Nurî'ye (Ölümü 1651) intisap etti ve ondan icazet aldı. Daha sonra bir süre Aziz Mahmud Hüdai Dergâhı'ndan feyz alan Hüseyin Efendi 1656 yılında Yedikule semtindeki Elhac Evhad Zaviyesi'ne şeyh ve camine vaiz tayin edildi. Bundan böyle Elhac Evhad Şeyhi diye meşhur oldu. 1095 Saferi'nde (1684 başlar:) Fatih Cami vaizliğine nakledildi. 1101 Recebi'nde (1690 Nisan) Bayezid Cami'nde tefsir dersleri vermekle görevlendirildi. 1103 Cumadelûlası'nda (1692 başlan) Süleymaniye Cami vaizliğine yükseltilen Seyyid Hüseyin Efendi 28 Cumâdelâhıre 1105 (24 Şubat 1694) çarşamba günü vefat etti. Yenikapı Mevlevihane'si dışındaki Merkez Efendi Cami civarında defnedildi. Yerine halifesi Hamza Efendi şeyh olmuştur. Dönemin büyük şairlerinden Mevlevi Şeyhi Nazmi Efendi ölümüne,

"Bir eksik ile Nazmî fevtine dedi târih
Seyyid Hüseyin'in olsun piri (yeri olmalı) ilahi cennet"
şeklinde tarih düşürmüştür. Seyyid Hüseyin Efendi bilgili, takva sahibi, cömert, mütevazı ve yumuşak huylu biri olarak nakledilmektedir. "Mecma'ü't-tefasir' ve'n-nukul" adında bir eseri vardır. Hüseyin Efendi bu eserini, başta unlu Beyzavi Tefsiri olmak üzere birçok tefsir kitabını görerek hazırlamıştır. Osmanlı Müelliflerinde Risale-i Devraniyye, Türkçe Feraiz ve İzzi şerhlerinin bulunduğu da belirtilen müellif, vaazlarını Türkçe olarak toplamış ve ayrıca şiirle de meşgul olmuştur. Şeyhi Mehmed Efendi aşağıdaki mısraları örnek alarak eserine derç etmiştir.

"Derviş alan sâdık gerek, hakikatte sâbit gerek
Ahkâm-ı Kur'an'a uyup siinnetle hem amil gerek
Terk eyleyüp serkeşliği isbât ede dervişliği
İzhar edüben merdliği kemâle hem tâlib gerek
Seyyid Hüseyin derdmend bu yalda olsun size mend
Sâlik alan Hak yoluna sebükbar hem âşık gerek"

5.4. Celeb Hasan Efendi

Burada söz konusu edeceğimiz üçüncü şahsiyet Celeb Hasan Efendi'dir. Hacı Ahmed adında birinin oğludur. Safranbolu'da doğdu. Küçük yaşta İstanbul'a geldi ve Saray-ı Hümâyun'a girdi. Burada halifelik (kalfalık) rütbesine kadar yükseldi. Şeyhülislâm Minkarîzâde Yahya Efendi'den mülâzım olduktan sonra dış hizmete çıkan Haşan Efendi, padişah imamı İbrahim Efendi'nin kızıyla evlendi ve bundan böyle İmâm-ı Sultani Damadı diye anılmaya başladı.

Daha sonra tedris hayatı başlayan Celeb Haşan Efendi, mutad üzere önce küçük medreselerde çalıştı. 40 akçelik medreseden mazul olduktan sonra 1088 Şaban'ında (1677 Ekim) Firuz Ağa Medresesi'ne; ertesi yılın Şevval'inde (1678 sonu) Hasodabaşı

Medresesi'ne; 1091 Muharrem'inde (Şubat 1680) Fatma Sultan Medresesi'ne; ertesi yılın Receb'inde (1681 Temmuz-Ağustos) Mustafa Ağa Medresesi'ne; 1093 Rebiyülahırında (1682 Nisan) Mehmed Ağa Medresesi'ne; 1095 Rebiyülahırında (1684 Mart-Nisan) Sahn-ı Seman Medreseleri'nden birine tayin edildi. Daha sonra sırasıyla 1096 Şaban'ında (1685 Temmuz) Piri Paşa Medresesi'ne; 1098 Rebiyülevvelinde (1687 Ocak-Şubat) Kadırga Limanı'ndaki Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'ne; ertesi yılın Cumâdelûlâsı'nda (1688 Mart) Üsküdar Mihrümah Sultan Medresesi'ne; 1101 Rebiyülevvelinde (1690 başlan) Yavuz Sultan Selim Medresesi müderrisliğine getirildi. Ertesi yılın Şaban'ında (1691 Nisan-Mayıs) görevinden alınarak kayınpederi İbrahim Efendi ile birlikte Kıbrıs'a sürgüne gönderilen Haşan Efendi bir süre tedristen uzak kaldı. Fakat 1103 (1692) yılı içinde affedilerek İstanbul'a döndü ve 105 Zilkadesinde (1694 Temmuz) Yenişehir kadılığına getirildi. Ertesi yılın Recep'inde (1695 Şubat-Mart) Edime kadılığı payesi ilavesiyle aynı yılın Zilhiccesinde (1695 Temmuz- Ağustos) makamından alınarak kendisine Praveşte ve Lapseki kazaları arpalık olarak tevcih edildi. 1109 Şaban'ında (1698 Şubat-Mart) üzerinden alınarak Alacam kazası verildi. Ertesi yıl bunlara tekrar Lapseki ilave edildi. 1112 Şaban'ında (1701 Ocak) Kahire kadılığına atanan Celeb Haşan Efendi 1114 Safer'inde (1702 Temmuz) görevinden alındı; 1115 Rebiyülahırında (1703 Ağustos-Eylül) arpalık olarak Mekke kadılığı payesiyle Antalya ve Bafra kazalarını tasarruf etti. Aynı yılın Şevvalinde (1704 Ağustos) bunlara Gümülcine kazası da ilave edildi. 1116 Recebinde (1704 Kasım) İstanbul kadılığına terfi etti. Fakat aynı yılın Şaban'ında (1704 Aralık) hem görevinden alındı, hem de Bursa'ya nefyedildi. 1120 Safer'inde (1708 Nisan-Mayıs) arpalık olarak Birgi kazası tevcih edilen Celeb Haşan Efendi, 8 Safer 1123 (28 Mart 1711) cumartesi günü oldu ve Bursa'nın Pınarbaşı semtinde defnedildi. Huldi Mustafa Efendi ölümüne "Cenâbında ede Hudâ yâ Haşan Efendi mekân" mısrasıyla tarih düşürmüştür. Dönemin

kaynaklarında bilgili, vakur, âşıkmeşrep biri olarak nakledilir. Yukarıda 17. yüzyılda ve 18. yüzyıl başlarında yaşamış önemli Safranbolulu şahsiyetlerden bahsedilmiştir. Bunlardan birisi kadıaskerlik ve padişah hocalığı makamlarına kadar yükselmiş Cinci Hüseyin Efendi'dir. Doğum yeri olan Safranbolu'da yatırdığı han hâlâ ayakta duran bu kişi dönemin siyasi olaylarına karışmış, devlet ricali ve padişah üzerinde olumsuz etki bırakmış, haksız kazanç sağlamış ve ömrü hazin bir şekilde sona ermiştir. Halveti şeyhliği makamına yükselen Seyyid Hüseyin Efendi'nin, Safranbolu'dan ayrıldıktan sonra memleketiyle bağlantısının koptuğu anlaşılmaktadır. Üçüncü şahsiyet olan Celeb Haşan Efendi'nin ise tedris ve kaza rütbelerinin en yükseği olan altmışlı medreseye ve İstanbul kadılığına kadar yükseldiği dikkati çekmektedir. Ancak bunun da Safranbolu ile bağlantısının koptuğu, hatta Kadıkaryeli diye anıldığı anlaşılmaktadır. Önemli devlet adamı Köprülü Mehmed Paşa'nın Safranbolu ile olan ilişkisi ise anlaşıldığı kadarıyla sürgün dönemleriyle bağlantılıdır.

Sonuç olarak, sadece kısa bir dönem sayılabilecek yarım asırlık zaman diliminde önemli şahsiyetlerin çıktığı Safranbolu, daha sonraki dönemlerde de değerli kişilerin yetiştiği bir yer olmaya devam etmiştir. Mahalli idarelerden beklenen, kendi ilçelerinden yetişen şahsiyetlerin isimlerini cami, okul, mahalle, sokak gibi yerlere vererek manevi açıdan yaşamalarını sağlamaktadır.

6

16. Yüzyılda Safranbolu Mahalleleri

Safranbolu yerleşiminde günümüze ulaşan tarihi doku özellikle önemli kimliklerin varlığını yansıtır. Osmanlı devlet yapısının niteliklerinden olan vakıf-imaret sistemi gerek mahalle ölçeğinde gerekse dini, sosyal, ticari yapılar ölçeğinde değerli örneklerle günümüze yansımıştır. Özellikle vakfedilme niteliği mimari eserler, sokak isimleri, çeşmeler gibi örneklerle Safranbolu'da hala yaşamaktadır.

Mahalle-i Kethüdâ: Hacı Durmuş Mahallesi de denilmektedir. Bu adın verilmesi burada aynı isimde bir mescit bulunması ile alâkalıdır. Daha sonraki tarihlerde Hüseyin Kethüda adıyla varlığını sürdürmüştür.

Mahalle-i Kara Ali: Sadece adı geçmektedir.
Mahalle-i Baba Mescid: Tahrir Defteri 438'de Mahalle-i Kadı olarak kaydedilmesi bu mahallede vaktiyle kaza kadısının oturduğunu göstermektedir. Bu mahalle daha sonraki yıllarda Baba Sultan adıyla bilinen mahalle olmalıdır.

Mahalle-i Çeşme: Bir diğer adı da Çavuş Mahallesi'dir. Bu mahallede de zaman içinde nüfus azalmıştır.

Mahalle-i Çavuş: 1519 tahririnde kayıtlı olmayan bu mahallenin, son tahriride yukarıdaki Çeşme Mahallesinden ayrıldığı anlaşılmaktadır. İsimlerdeki karışma ve Çeşme Mahallesinin nüfusunda görülen düşüş bunu göstermektedir.

Mahalle-i Arabşir: Sadece adı geçmektedir.
Mahalle-i Hacı Evhad: Tahrir Defteri 438'de muhtemelen kâtip hatası olarak Hacı Ahmed imlâsıyla yazılmış. Çünkü bu mahalle aynı adla daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.
Mahalle-i Fakih Pulad (Botad): Diğer adı da Ali Şir Mahallesidir. Fakih Pola'd adlı şahsın Eflâni'de vakfı bulunmaktır.
Mahalle-i Cami: Cami-i Kebir mahallesi olarak daha sonraki kayıtlarda görülen mahalle olmalıdır.

Mahalle-i Küplüce: Defterlere kaydedilen vergi nüfusu itibariyle şehrin en büyük mahallesidir.
Mahalle-i Gebrân: Bütün sancak dâhilindeki iki gayr-i Müslim mahallesinden biridir. Diğeri Ereğli nahiyesindedir. Daha sonraki yıllara Müslüman Kıran Mahallesi adında yaşayan Kıran kelimesi, Gebran kelimesinin bozuk bir telaffuzu olması ihtimalini akla getirmektedir.

7

Tarihi Süreçte Safranbolu-İpekyolu İlişkisi

Coğrafi konumu nedeniyle Anadolu'nun kuzey-güney aksı ve Karadeniz-Anadolu ilişkisinin kesişme noktası olan bölgenin çok erken yüzyıllarda yol bağlantısı olması muhtemeldir. Ancak elimizdeki yazılı kaynaklar Bizans döneminden itibaren kesin bilgiler sunar. Safranbolu, 13. ve 14. yüzyıllarda Konya ve Sivas üzerinden gelen zengin Müslüman ve Hıristiyan tüccarların ulaşım bağlantılardan biri olan Gerede-Sinop kervan yolu üzerinde bir konaklama noktasıdır. 1320 yılından sonra Candaroğulları'nın yönetimine giren Safranbolu'nun günümüzde hükûmet konağının bulunduğu tepe üzerindeki bir kale ve onun çevresinde yayılan birkaç evden oluşan küçük bir yerleşme olduğu bilinmektedir. Bölgenin Anadolu Selçukluları ve Bizans İmparatorluğu arasında hem askeri hem ticari bir geçiş noktası olduğu söylenebilir. 1392'de Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmasıyla değişmeye başlayan Selçuklu toplumsal örgütlenme biçimi, Fatih Sultan Mehmet döneminde bölgedeki ticaret yolları üzerindeki kesin denetimin sağlanmasıyla yerini Osmanlı merkezi yönetimine bırakmıştır. Eldeki bilgilerin azlığı nedeniyle Safranbolu'nun tarihsel ve yapısal değişimi tam olarak izlenememektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda örgütlenme biçiminin farklı kentlerde benzer mekânsal yapılar oluşturduğu göz önüne alındığında genel

toplumsal yapı değişiminin paralelliğinde eldeki bilgileri daha sağlıklı olarak değerlendirme olanağı söz konusudur.

15. yüzyılda ticari etkinliği artmış olan İran-İpek Yolu'nun bir kolunun Bolu-Kastamonu üzerinden geçmesinin bölgedeki ticari yoğunluğu arttırdığını ve Safranbolu'nun da bundan etkilendiği söylenebilir. 16. yüzyıldan sonra Celali Ayaklanmaları, miri toprak sisteminin çözülmesi ve hızlı nüfus artışı sonucu Anadolu'nun toplumsal yapısındaki değişmeyle kırsal bölgelerden kentlere olan göçün, diğer kentler gibi Safranbolu'yu da etkilediği anlaşılmaktadır. Ancak çarşı bölgesindeki cami, han, hamam gibi anıtsal nitelikteki kamusal yapıların 17. yüzyıldan inşa edilmiş olması kent nüfusu ve boyutlarındaki asıl gelişmenin bu dönemde olduğunu göstermektedir. Aslında yerleşim boyutlarının büyüdüğü 17. yüzyıl genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda üretimin gerilemekte olduğu bir dönemdir. Ancak Safranbolu'da küçük zanaat üretiminin Batı endüstrisi karşısında en az etkilenen dericilik üzerinde yoğunlaşması nedeniyle küçük bir yerleşme olan kentin yakın çevresinde büyük değişiklikler görülmemektedir. Özellikle 17. yüzyılın ortasında kent merkezinde inşa edilen Cinci Hanı'nın büyüklüğü kentin bu işlevini kanıtlayan önemli bir örnektir. Safranbolu yerleşiminin gerek yerleşimin iç dinamiğinde gerekse yerleşim-ulaşım noktası bağlamında en elverişli ticari alan noktası Cinci Han ve çevresidir. (Foto 5)

Cinci Hanı ilk yapıldığı yıllarda altmış üç oda ve deve ahırlarından oluşmaktadır. Böylece Safranbolu çarşısı hanın etrafında yer alan çeşitli üretimler yapılan ticaret mekânlarının doğmasına vesile olmuştur. Farklı iş kollarına ait birimlerin çarşı içindeki yerlerinin varlığı da bunu doğrulamaktadır. Kentin küçük zanaat üretiminde birinci planda bulunan dericilik ve bununla ilgili iş kollarına ait binaların anıtsal yapıların arasında yayılmaları ve çarşı içinde geniş yer tutmaları kırsal bölge-

Foto 5: Tarihi kent merkezi ve Cinci Han

lerden gelenlerin kentin Türkleşmesinin ve bu zanaat kolunun kente yerleşmesine yol açtığı izlenimini uyandırmaktadır. Kentin genel fiziksel görünüşünü de Türk dönemi yerleşim kültürünü yansıtmaktadır. Ancak bu bilgiler bugün 'şehir' denilen asıl kent bölgesi için geçerlidir.

Günümüzde izlenen mekânsal yapının şekillenmeye başlaması 18. yüzyıla rastlar. Özellikle Çarlık Rusya'sında ve diğer Avrupa ülkelerinde gelişen kapitalizmle birlikte hammadde kaynaklarına büyük bir talep artışı olmuş ve buna bağlı olarak sömürgecilik hareketleri başlamıştır. Safranbolu kenti de, coğrafi etki alanıyla birlikte bu sürece katılmış, kereste, deri, safran gibi ürünlerin üretilmesi ve iletilmesinde ihtisaslaşmıştı. Denebilir ki kentin böyle bir etkiyle büyümesi bugün ki yapısında daha da kuvvetle gözlenebilen, kendi dışındaki dinamiklere bağımlı olarak gelişmesinin başlangıcıdır. Bu süreç sonunda kentte belli bir artı-ürün yığılması olmuş ve doğal olarak Osmanlı devletinin ekonomik ve idari fonksiyonlarını çekmişti. Bu dönemde kentte eşraf (tüccar), mültezim (bürokrat) ve zanaatkârların oluşturduğu bir üçlü hâkimdir.

Kentte yaşayan Türkler tarım, Rum ve Ermeniler ticaret ve el sanatlarında uzmanlaşmışlardı. Sosyal sınıflandırmada bunun etkisi olmakla beraber Safranbolu'da mekânsal anlamda bu farklılaşma belirgin değildir. Türklerin yönetimine girdikten sonra ve belki de Osmanlılarda sık sık görülen nüfus kaydırmalarının bir sonucu olarak Kıranköy'e yerleşen büyük ölçüde Rum nüfusun varlığı bilinmektedir. V. Cuinet 1894'te bu sayıyı nüfusun 7500 kişi olduğu Safranbolu'da 2795 Rum oturduğunu söyleyerek belirtir.

Yine zanaatın gelişmiş olması nedeniyle 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük kentlerin sosyo-ekonomik yapısında başlayan değişim Safranbolu'da daha geç gö-

rülür. Yerleşimdeki asıl köklü değişim 20. yüzyılda başlar. 1937 yılında kurulan Karabük Sanayi kentin yapısını hızla değiştirir. Halkın büyük bir kesimi burada çalışmaya başlar. Bunun sonucu ilkin kent nüfusunda azalma görülür. Ancak kurulan sanayinin Safranbolu'ya yakınlığı, ulaşım kolaylığı kırsal kesimden Karabük'e çalışmaya gelenlerin kente yerleşmelerine yol açar. Bu gelişim etkinliği gün geçtikçe azalmakta olan küçük zanaat üretiminin yok oluşunu hızlandırır. Bu iş yerinde çalışanların, değişen koşullara uyarak yeni iş alanlarına kaydıkları görülür. Günümüzde Safranbolu 10 km. yakınındaki sanayide çalışanları barındıran bir kent niteliğindedir.

Safranbolu son 400 yıl içinde Orta-Kuzey Anadolu'da geçit yolu üzerinde ve geniş bir tarımsal hinterlandı olması bunun yanı sıra yüklendiği fonksiyonlar nedeniyle, bir bölge merkezi niteliğindeydi. Osmanlı dönemi kent hiyerarşisinde, geleneksel yapıya uygun toplayıcı ve kontrol edici bir merkezdir. Ayrıca konumu gereği ulaşım ağlarına da hizmet etmiştir. Safranbolu çarşısında demircilik, bakırcılık, semercilik, dikicilik, saraçlık, ayakkabıcılık gibi işlenmiş eşya üretimine dönük iş kolları lonca düzenine uygun olarak ayrı ayrı sokaklarda ancak çarşı bütününde bir arada yer aldıkları görülür. Bu nedenle de Safranbolu çarşısının sokakları, o sokakta yer alan zanaat koluna göre 'Semerciler İçi', 'Kunduracılar İçi', 'Kasaplar İçi', 'Tüccarlar İçi' gibi adlarla bilinirler. Bugün dahi adını taşıdıkları sanat koluna göre (Demirciler-Bakırcılar-Kalaycılar, Manifaturacılar, Boyacılar, Aktarlar, Semerciler, Saraçlar Çarşısı) bu sokaklarda, az da olsa bu işi yapan esnafa rastlanmaktadır. (Foto 6-7)

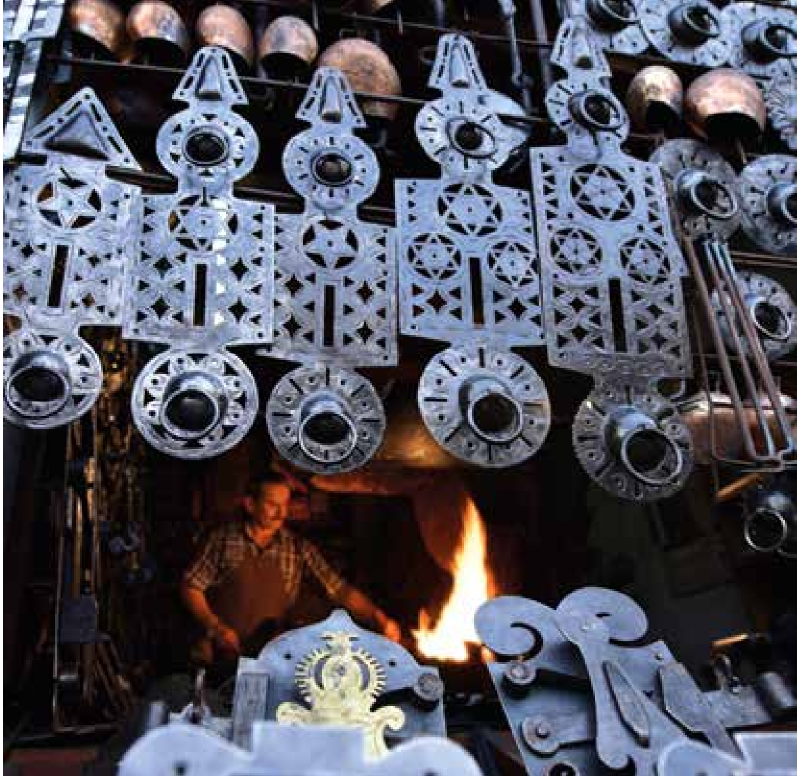

Foto 6: Demirciler Çarşısı’nda bir atölye

Foto 7: Yemeniciler Arastası

8

Tarihi Süreçte Safranbolu Kent Dokusu

8.1. Kent Dokusu-Sokak İlişkisi

Sokaklar insanların toplu halde yaşamaları ile başlayan yaşam, paylaşım, ulaşım ve hareketliliğin yaşandığı ortak mekânlardır. Sokaklar kent karakterini ve kimliğini belirleyen önemli unsurlardır. Sokak karakteri yerleşim alanının topoğrafik yapısı ve toplumsal yapı ile ilişkili olarak şekil alır. Sokakların mekân üzerine etkisi olduğu gibi sosyal olayları içermesi ve ulaşım akslarını belirlemesi gibi etkileri de vardır. Sosyalleşme sokaklarda başlar. Sokaklar simgelerle doludur. Sokaklarda ağaç grupları, bitkiler, malzeme cinsi ve dokusu, ortak kullanım alanları mekânsal hissin oluşumunu sağlar. Binaların yükseklikleri, mimari yapı özellikleri ve malzemeleri ile sokağın algılanması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca sokağın uzunluğu, kıvrımlı ya da düz oluşu da sokağın algılanması üzerinde etki yapar.

Tarihi bir sokağın karakteri yapıların ölçeğinden, bahçe duvarları ve çitlerden, orijinal yapı malzemelerindeki detaylardan etkilenmekte ve bir kimliği yansıtmaktadır. Safranbolu sokakları geleneksel Türk yerleşimi sokaklarının özelliklerini taşımaktadır. Yöresel taşlarla zamanın olanaklarına göre döşenmiş sokaklar arazi eğimine paralel olarak yapılmıştır. Sokaklar her

Foto 8: Merdivenli bir Safranbolu sokağı

Foto 9: Tipik Safranbolu Evi

yerde Arnavut kaldırımı olarak döşenmiştir. Yağmur suyu orta eksende toplanır. Sokaklarda genellikle yaya kaldırımı yoktur. Sokağın genişliği, eğimi, taş yapısı daima insan veya hayvan kullanımına göre tasarlanmıştır. Bu nedenle sokaklar dar ve kıvrımlıdır. Safranbolu'da yer yer çıkmaz sokaklara veya merdivenle çıkılan dar sokaklara da rastlanır. (Foto 8)

Safranbolu yerleşimi her ne kadar arkeolojik bakımdan birçok farklı dönemi barındırsa da Safranbolu'nun tanınmasında asıl önemli faktör günümüze çok fazla tahrip olmadan ulaşabilen son üç yüz yılın sivil mimari örnekleridir. Öncelikli olarak fiziki coğrafyanın elverdiği alanda yerleşim biçimi şekillenmiştir. Yerleşim düzeni, yamaç yerleşimi şeklinde ve kademeli olarak düzenlenmiştir. Konutlar birbirini kapatmadan doğal ortama bağlanır. Malzeme kullanım özellikleri ve konut ölçeğinde mimari planlama yine coğrafi koşullara uygun şekilde ortaya çıkmıştır.

Safranbolu evleri sokağın doğal çizgisini izleyen duvarlar üzerine kurulmuştur. Bu duvarlar bahçe duvarlarının devamıdır ve sokakları çevreler. İslam geleneklerine göre ev yaşantısı dışarıya gösterilmez. Bu nedenle evlerin giriş katlarının taş duvarları penceresiz olarak üst kat zeminine kadar yükselir. Taş ve ahşap bir düzen içinde kullanılmıştır. Bütün ve durağan bir yüzey yerine, hareketli, çıkmalı ve bol pencereli tasarım uygulanmıştır. Evlerin alt katı sokağın konumuna, eğriliğine uydurularak bir düzen sağlanmaya çalışılır. Ancak üst katta yeni bir tasarım uygulanarak evin estetik ve fonksiyonel özelliği korunmuş olur. Payandalı çıkmalar, üst katın sokağa doğru uzanmasını sağlarlar. Payandalar bir döşemeden öbürüne kat yüksekliği boyunca uzanır. Bu hem çıkma için bir destek hem de evin dış estetiği için bir güzellik niteliği taşımaktadır. (Foto 9) Safranbolu evlerinin üst katlan ise manzara, dini bir mekân ya da evin konumlandığı sokağı izleyecek şekilde planlanmıştır. Bu amaçla da

evlere cumbalar yapılmıştır. Dar sokak köşelerini genişletmek için evlerin köşeleri pahlanmıştır. Üst katlan taşıyan konsol ve destekler hem fonksiyonel hem de estetik değere sahiptir.

Sokak çeşmeleri, geleneksel Türk yerleşiminde konutlara ve sokağa hizmet vermesinin yanı sıra sokak karakterini de simgeleyen en önemli unsurdur. Safranbolu'da su kültürü geçmişten günümüze kadar yansımış ve Safranbolu'nun hemen her köşesinde ve sokağında çeşmeler yapılmıştır.

Bağlar kesiminde arazi eğimi azdır. Anayol ve sokak başlarındaki evler arasındaki mesafeler daha azdır. İç kesimlerde ise evlerin arasındaki mesafe artar ve bahçe duvarları daha yüksek inşa edilir. Yol kenarlarındaki parklardan kentin sulama suyu akar. Bağlar'da çıkmaz sokaklara daha sık rastlanır. Burada evler çoğunlukla sokağa bitişiktir. Safranbolu evleri ya sokağa sınır olacak şekilde ya da sokaktan dört beş metre içeride olacak şekilde konumlandırılmıştır. Her iki durumda da bahçe, aile yaşantısının gizliliğini sağlamak amacıyla yüksek bir duvarla sokaktan ayrılmıştır. Bahçe duvarları yakın çevrede bulunan taş ocaklarından getirilen kalker kayalarından çıkarılan taşlarla örülmüştür. Bu yapısıyla sokak ve duvar dokusu birbiriyle uyumu sağlamaktadır.

8.2. Kent Dokusunu Etkileyen Yapı ve Yapı Toplulukları

8.2.1. Eski Cami (Gazi Süleyman Paşa Cami)

Safranbolu çarşısında Camikebir Mahallesi'nde yer alan cami kısmen sağlam bir şekildedir. Günümüzde sağlam ve ibadete açık durumdadır. Yazılı bir belgesi veya kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmeyen yapı hakkında Candaroğulları'ndan Süleyman Paşa tarafından kiliseden camiye çevrildiği söylenmektedir. Ancak mevcut yapı kiliseden camiye çevrildiğini gösteren bir iz taşımamaktadır. (Foto 10) Caminin hemen altında yer alan ve yazıtı bilinen Gazi Süleyman Paşa Medresesi

Foto 10: Gazi Süleyman Paşa Camii

Foto 11: Gazi Süleyman Paşa Camii, iç görünüm

göz önüne alınırsa, bu caminin Safranbolu'nun en eski dinsel yapısı olarak 1322 yılında Safranbolu'nun alınmasından sonra Candaroğulları'nın ikinci beyi Gazi Süleyman Paşa tarafından yaptırılmış olabileceği ileri sürülebilir. Günümüzde geçirdiği onarımla tekrar düzenlenen yapı kare planlı, moloz taştan yapılmış beden duvarları bulunan, ahşap örtülü yalın bir yapıdır. Mihrabı, ahşap minberi, ahşap minaresi dışında yapının içinde yine ahşap direkler üzerine oturan bir de kadınlar mahfili bulunmaktadır (Foto 11). Caminin içinde inşa edildiği dönemde yapılmış olabilecek bir bezeme öğesine rastlanılmamaktadır. Geç Osmanlı dönemine ait olan kalem işi tezyinatı ile dikkat çeker. Tarihi açıdan önem taşıyan bu yapının önemi günümüze ulaşabilmiş kentin en eski dini yapısı olmasıdır. Safranbolu kent dokusu içinde merkezi alana bağlı inşa edilen ve aynı zamanda ticaret dokusu ile birebir ilişkili yapı Klasik Osmanlı dönemi mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır.

8.2.2. Taş Minare Cami

Safranbolu Hacı Halil Mahallesi, Taş Minare Sokağı'nda bulunan yapı sağlam ve ibadete açık haldedir. Eski Cami gibi bu yapının da yazıtı mevcut değildir. Bu yapının da kiliseden çevrildiği söylense de bunu belgeleyecek veri yoktur. Eski Cami ile büyük benzerlikler taşıyan bu yapının Candaroğulları Beyliği döneminde yapılmış olması muhtemeldir. Kare planlı, beden duvarları moloz taştan, ahşap örtülü, taştan tel şerefeli minaresi bulunan caminin minberi de yalın ve ahşaptan yapılmıştır. Devrini belirleyecek bezemeye rastlanmayan bu yapıda farklı dönemlerde değişiklikler yapılmış olduğu gözlenebilmektedir (Foto 12).

Safranbolu kent merkezinden kısmen de olsa uzak olan yapı, Eski Cami ile benzerliğinden dolayı Beylikler döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapının kente olan uzaklığı ve mimari özellikleri de bunu destekler niteliktedir. Yapının birçok

Foto 12: Taş Minare Camii

kez değişiklik yaşadığı beden duvarlarından da anlaşılmaktadır. Bugün Safranbolu'da Hacı Halil Mahallesi'nde sade bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yapılar gibi eğimli araziye uygun bir şekilde yapılması dikkati çekmektedir.

8.2.3. İzzet Mehmet Paşa Cami

Safranbolu'da merkez çarşıda bulunan İzzet Mehmet Paşa Cami Geç Osmanlı dönemi yapılarından biridir. Günümüzde hala sağlam ve ibadete açık bir durumdadır (Foto 13). Padişah III. Selim zamanında ve 1794-1798 yılları arasında sadrazamlığa yükselen aslen Safranbolulu olan İzzet Mehmet Paşa, çarşı içinde bu camiyi yaptırmıştır. İzzet Paşa Cami İstanbul'daki Nur-u Osmaniye Cami'sinin adeta küçük bir modelidir. Tamamen kesme taştan yapılmış olan cami, fevkâni camiler grubu

Foto 13: İzzet Mehmet Paşa Camii

içinde düşünülebilecek özellikler taşır. Yapılar küçük külliyenin bulunduğu eğimli araziye uyumlu bir şekilde yerleştirilmiştir. Camiye on basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Yapının ana mekânını örten kubbeye geçiş unsuru pandantif olup kubbe kasnağında pencereler açılmıştır. Köşelerdeki ağırlık kuleleri yapıyı sınırlarını vurgular. Harim kısmı kare biçiminde olup eni boyu 13.5 m'dir. Minber ve mihrabı çok zengin bezemeleri ile dikkat çeker. Mihrabın üzerinde Padişah III. Selim'in tuğrası yer alır. İç süslemesinde kullanılan kalem işleri, çokgen biçimli zarif minare gövdesi ile külah ve alemi zarif bir şekilde yapılmıştır (Foto 14). 1902/03 ve 1990 yıllarında onarım gören caminin külliyesi içerisinde kütüphane, abdesthane, iki çeşme ve vakıf dükkânları yer alır. Cami ve avlusu altından geçen Akçasu deresi üzerine yapılan kemerler üzerine oturmaktadır.

Kentin önemli dini yapıların biri olan cami, yapılar topluluğu halinde bir külliye olarak inşa edilmiştir. Caminin aynı alan içindeki, abdesthanesi, çeşmesi, kütüphanesi ve vakıf dükkânları yer almaktadır. Cami bugün demirciler çarşısı ve hemen arkasındaki hayvan pazarı ile iç içe yapılmıştır. Bu da caminin ticaretle ilişkisini gözler önüne seren önemli bir özelliktir. Caminin araziye uyumlu bir şekilde yerleştirilmesi, özellikle de hemen altından geçen Akçasu deresi üzerine yapılması dikkati çeker. Demirciler ve hayvan pazarı gibi kirlilik yaratabilecek, suya sürekli ihtiyaç duyan ticari yapıların inşa alanının seçilmesinde su ile ilişkisinin gözetildiğini ortaya koyar. Akarsuyun üzerine yerleştirilen kemerlerin üzerine oturan cami sağlam bir şekilde yapılmıştır. Doğu ve batı yöndeki kot farkından dolayı cami yarım kat bodrumlu bir şekilde yapılmıştır. Halk arasında anlatılan rivayetlere göre cami ilk yapıldığında minaresi sürekli yıkılmıştır. Dönemin yöneticisi tarafından bir Rum mimar görevlendirilmiş ve minare bir daha yıkılmamıştır. Yapı topluluğunun inşa alanının zorluklarına rağmen yapının mimarisi ne kadar ustaca yapıldığını gözler önüne sermektedir.

Foto 14: İzzet Mehmet Paşa Camii, iç görünüm

Foto 15: Köprülü Mehmet Paşa Camii

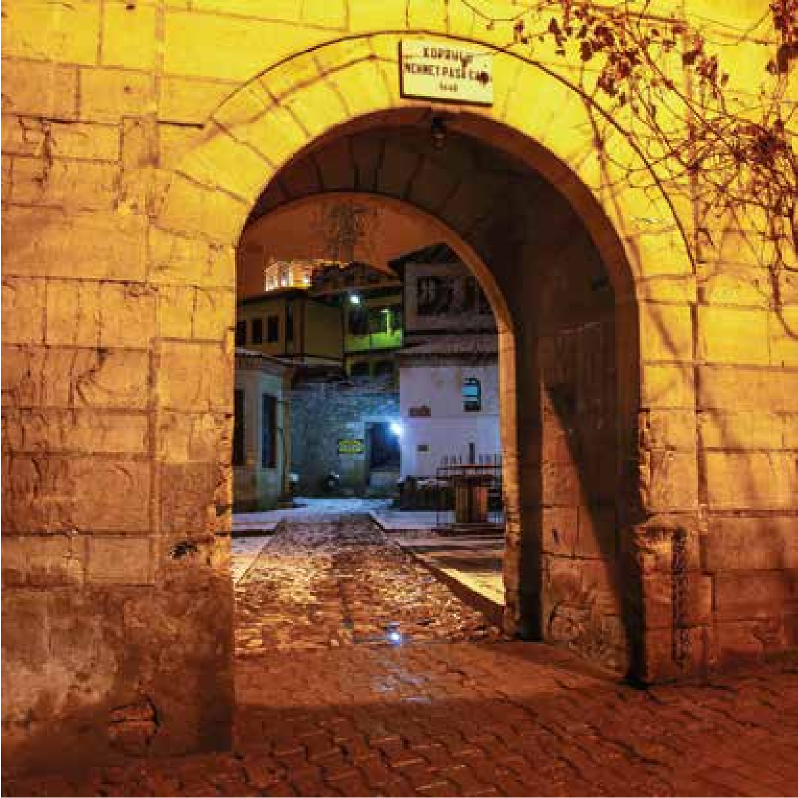

Foto 16: Köprülü Mehmet Paşa Camii Arasta kapısı

8.2.4. Köprülü Mehmet Paşa Cami

Safranbolu'da Eski Çarşı olarak adlandırılan yerde Çeşme Mahallesi'nde bulunan Köprülü Mehmet Paşa Cami, ibadete açık ve sağlam durumdadır. Safranbolu çarşı merkezinde dini işlev gören önemli dini yapılardan biridir (Foto 15). Yazılı belgesi olmayan yapının banisi Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından gönderilen el yazması bir Kuran sayesinde 1661/62 yılında ibadete açıldığı anlaşılmaktadır.

Çarşıda kısmından büyük kemerli bir kapısı bulunan avludan sonra yapıya ulaşılmaktadır. Ayrıca Arasta'ya açılan bir başka kapısı daha mevcuttur (Foto 16). Caminin ana mekânı kare planlıdır, kubbe örtüsüne geçiş tromplarla sağlanmaktadır. Kubbenin oturduğu sekizgen kasnak dışarıdan payandalarla desteklenmiştir. Beşik tonozlarla örtülü beş bölümlü son cemaat yeri vardır. Kemerlerle avluya açılan giriş kısmının sağında tek şerefeli minare yer almaktadır. Caminin özellikle iç kısmında daha geç bir devrin ürünü olan kalem işleri ve mahfil kısmı dikkat çeken kısımlardır. Köşe sütunlarıyla çevrelenen mihrabı ve geometrik motiflerle süslü ahşaptan yapılmış minberi bulunmaktadır (Foto 17).

Cami özellikleriyle 17. yüzyılın mimarisini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Cami iki kez restore edilmiştir. Avlusunda şadırvan, güneş saati ile kütüphane ve muvakkithane olarak birlikte planlanmış bir bina bulunmaktadır. Safranbolu'da ticaret ile ilişkili yapıların en güzel örneklerinden biridir. Yapının avlusunda arastaya açılan iki kapı vardır. Bu da yapının ticaretle ilişkisini gözler önüne seren bir özelliktir. Yapı eğimli bir yerde araziye uygun bir şekilde yapılmıştır. Merkez çarşıda en önemli sokaklardan birine ve yine bu sokağın arka kısmında yer alan arasta ile ilişkili bir şekilde yapılmıştır. Caminin mimarisi Geç Osmanlı dönemi mimarisini en iyi şekilde yansıtmaktadır (Foto 18).

Foto 17: Köprülü Mehmet Paşa Camii Mimberi

Foto 18: Köprülü Mehmet Paşa Camii süslemeleri

8.2.5. Kazdağlıoğlu Cami

Safranbolu'da dini yapılar içinde önemli yeri olan ve çarşı girişinde meydanda Cinci Hamam karşısında bulunan Kazdağlıoğlu Cami, günümüzde hala sağlam ve ibadete açık haldedir (Foto 19). Giriş kapısı üzerindeki kitabede 1778 tarihinde Borlu Ayanı, Hacı Halil Mahallesi'nden, Kazdağlıoğlu Mehmet Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Taş ve tuğladan, tek kubbeli olarak yapılmış bu yapıda kubbeye geçiş unsuru olarak tromp kullanılmıştır. Camide üç bölümlü bir son cemaat yeri mevcut olup ortada yer alan bölüm kubbe, yanlardakiler ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Günümüzde yapının bütün kubbe ve tonozları dıştan alaturka kiremit örtülü çatılarla korunmuştur. Tuğla gövdeli, tek şerefeli minaresi girişin sağında iç mekânın batı köşesinde yer almaktadır. Son cemaat bölümünün sol tarafında yer alan ve cephe ile bütünleştirilmiş bir çeşme yer almaktadır. Yapıda kıble cephesinden üç girişi olan ve içerisi ahşap paravanlarla bölünmüş üç adet depo bulunmaktadır. Yapı oldukça yalın bir işçilikte yapılmış olup, bezeme ve süslemelere sadece giriş kapısında ve mihrap kısmında rastlanmaktadır.

Foto 19: Kazdağlıoğlu Camii

Camide kadınlar mahfilinin altında ve giriş kapısının hemen önünde tavanda yer alan çıtalarla yapılmış geometrik motifler ve tavan göbeği en önemli bezemelerdir. Ancak bu kısımların boyanması sonucu özgün durumları yok olmuştur. Cami son olarak şahsa ait bir mülk iken Safranbolu Belediyesi'ne devredilmiş olup, bir dönem 'Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi' olarak da kullanılmıştır. 1989 yılında ise cami olarak tekrar ibadete açılmıştır.

Safranbolu'da çarşının en merkez noktası diyebileceğimiz meydanda yer alan cami, üç bölümlü son cemaat yeri ve merkezi kubbeli ibadet alanı ile Geç Dönem Osmanlı mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır. Yapı içinde bulunan kalem işleri de gene bu dönemin özelliklerindendir. Arazinin eğimi nedeniyle yarım kat bodrum şeklinde tasarlanan yapının son cemaat yerinin doğusunda, yapıyla birleşik ve sokağa bakan çeşme dikkat çekmektedir.

8.2.6. Ulu Cami (Aya Stefanos Kilisesi)

Ulu Cami Safranbolu'nun Cami-i Kebir Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kiliseden camiye çevrilmiş sağlam ve halen ibadete açık durumdadır (Foto 20). 1872 yılında inşa edilmiş eski Rum kilisesidir. Çevresindeki Skalion Mektebi (1863) ile Papazın Konağı ilginç bir külliye oluşturur. Cumhuriyet dönemine kadar kilise olarak kullanılan bu eser, Lozan Antlaşması gereği nüfus mübadelesi sonucunda Rum nüfusun Safranbolu'dan 1924 yılında gönderilmesinden sonra onarım yapılarak camiye dönüştürülmüştür.

8.2.7. Eski Hamam

Yapı Cami-i Kebir mahallesinde çarşının ortasında yer almaktadır. Günümüzde sağlam ve kullanıma açıktır. Vakfiyesi bulunmayan bu yapının Candaroğlu Süleyman Paşa tarafından 1322 yılından sonra yapıldığı ileri sürülmektedir. Çifte hamam olarak inşa edilmiştir (Foto 21).

Foto 20: Ulu Camii (Aya Stefenos Kilisesi)

Foto 21: Eski Hamam

Kadınlar ve erkekler bölümleri simetrik olarak inşa edilmiştir. Malzeme olarak kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Hamam; soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden meydana gelmektedir. Bu bölümler kubbeli olup geçiş unsuru olarak tromp kullanılmıştır. Sıcaklık bölümü haçvari planlıdır. Sıcaklık kısmı haçvari planda olduğundan ortasındaki kubbenin yanı sıra haç kolları üzerinde beşik tonozlar görülür. Burada köşelerde kalan bölümlerde ise küçük kubbeler yer alır. Günümüze iyi bir durumda ulaşmıştır. Eski Hamam ve Cinci Hamamı ile hemen hemen aynı mimari özellikleri göstermektedir. Ancak haçvari planı ile diğer hamam tipolojilerinden ayrılan bir özellik göstermektedir.

8.2.8. Cinci Hamamı

Safranbolu'da Çeşme Mahallesi'nde yer alan yapılar, çarşının tam merkezinde bulunmaktadır. Han günümüzde restore edildikten sonra otel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hamam ise hala açık ve kullanılabilir durumdadır (Foto 22). Cinci Hoca (Kazasker Hüseyin Efendi) tarafından yaptırıldığı için Cinci Hamamı olarak anılmaktadır ve inşasının Cinci Han ile aynı zamanlarda yapılmış olduğu sanılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında Hamide Hatun Vakfı olarak geçmektedir. Hamam kadınlar ve erkekler kısımlarından oluşmaktadır. İki bölümün planı simetriktir. Tipolojik açıdan bu hamam, haçvari sıcaklıklı hamamlar grubuna girer. Girişi çarşının içinden sağlanmaktadır. Türk hamam geleneğine uygun olarak her iki kısmın girişleri farklı sokaklara açılmaktadır. Her iki kısmında soğukluk bölümleri tromplu bir kubbe örtülüdür. Ilıklık kısmında helalar yer almaktadır. Sıcaklık kısmı haçvari planlıdır. Ortadaki kısım kubbe, yanlardaki haç kolları beşik tonoz ve köşelerde kalan birimler ise dört küçük kubbeyle örtülüdür. Hamamın arkasında külhan ve ocak yer alır. Restore edilmiş olup halen hizmete açık bulunan Cinci Hamamı Safranbolu'nun en iyi korunmuş hamamlarının başında gelmektedir.

Foto 22: Cinci Hamamı

8.2.9. Cinci Han

Sultan İbrahim'in sadrazamlarından Cinci Hoca (Kazasker Hüseyin Efendi) tarafından yaptırılmıştır (Foto 23). Cinci Han'ın yapımı 1644 yılında tamamlanmıştır. Yapımında yaklaşık 20.000 ton civarında kesme ve moloz taşlar kullanılmış olup, bu taşlar 25 km. mesafedeki Hacılar Obası mevkiinden getirilmiştir. Kesme ve moloz taştan yapılmış hanın ana kapısının üzerinde çıkmalı bir bölüm bulunur. Yapıda Horasan harcı kullanılmıştır. Tonoz ve kubbelerinde 28x28x3 cm. ölçülerinde tuğla kullanılarak inşa edilmiş iki katlı bir yapıdır. Zemin katta 26 adet oda ve ahırlar, üst katta 37 oda yer alır. Şadırvan bulunan avlu, kısmı revaklıdır. Birinci kattaki odaların önünde yine revak bulunmakta, üst katta ise mescit bulunmaktadır. Ayrıca zemin katın altında iki adet mahzen vardır. Güneybatı cephesindeki ahırın altından, çarşı merkezinin ve hamamın atık sularının geçtiği (3 m. genişliğinde) dere bulunmaktadır. Bu dere taş kemer ile tahkim edilerek, hanın bu bölümü dere üzerine inşa edilmiştir. Hanın bulunduğu doğal arazinin eğimi %45 civarındadır. Ayrıca güney cephe duvarı bitişiğinden Akçasu

Foto 23: Cinci Han

deresi geçmektedir. Hanın inşası çok olumsuz şartlara sahip bir arazide yaklaşık 400 yıl öncenin teknolojisi ile yapılmıştır. Tamamen insan gücüne dayalı olarak inşa edilen bu yapı Osmanlı han mimarisinin en gelişmiş örneklerinden biridir. Han, hamam ve arasındaki elli dükkân ile saray ve müştemilatı çok kısa sürede inşa edilmiştir. Ortasındaki avluya açılan iki katlı revakların gerisine odalar, güney batısına ise avludan geçilen ahır bölümü yerleştirilmiştir. Ayrıca hanın ana kapısının üzerinde çıkmalı bir kısım bulunur. Buradan kapıya gelenleri görebilecek bir gözetme deliği vardır. Avlunun ortasında bulunan havuz genel görünümünü bugün de korumaktadır. Hanın kapısında bulunan kilit ve anahtar, Türk demir işçiliğinin ilginç bir örneğidir. Kastamonu ve Gerede'de Cinci Han ile benzer fonksiyonlara sahip hanların varlığı bilinmektedir. Bunlardan Kastamonu'daki Candaroğlu beyi İsmail Bey tarafından 1460 yılında yaptırılan ve yapı özellikleri ile Cinci Han'a çok benzeyen Kurşunlu (İsmail Bey) Hanı ve Gerede'de bulunan Bizans döneminden kalma olup Osmanlı döneminde kullanılmaya devam eden Kiliseli Tüccar Hanı o dönemdeki Kastamonu-Gerede yolu üzerinde önemli konaklama merkezleri olmuştur.

Safranbolu eskiye dayanan tarihi geçmişinde en üstün ekonomik ve kültürel düzeyine Osmanlı İmparatorluğu döneminde ulaşmıştır. 17. yüzyılda İstanbul-Bolu-Amasya- Sivas kervan yolunu Sinop'a bağlayan yol Gerede-Safranbolu-Kastamonu güzergâhını takip etmekteydi. Safranbolu'nun bu güzergâh üzerinde önemli bir konaklama merkezi olması bölgede ticaretin gelişimini sağlayarak yöreyi hızla zenginleştirmiştir. Bugün Çarşı kesiminde aynen korunmakta olan Cinci Han'ın büyüklüğü o günün ticari hareketliliğinin bir göstergesidir.

Hanın bugün ki durumundan söz etmek gerekirse; Cinci Hanı 2001 tarihli restorasyondan önce harap ve yıkık bir durumdaydı. Restorasyondan önce çevre dükkân sahiplerince depo olarak kullanılan Cinci Han, bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2001 tarihinde yapılan restorasyon çalışmasıyla hemen hemen eski görünümüne kavuşmuş durumdadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Yap-İşlet- Devret yöntemiyle kiralanarak, otel-restoran olarak kullanılan han, Safranbolu'yu görmek için gelen iç ve yabancı turistlere hizmet vermektedir. Safranbolu'ya gidildiğinde konaklamaya ve görülmeye değer bir yerdir.

8.2.10. Pamukçu Han (Pamukçu Bedesteni)

Safranbolu'da ticaretle ilişkili merkez bir noktada yer alan yapı bugün kullanılamaz ve harap bir durumdadır. Yapının mimarisi üzerine yapılan incelemeler neticesinde araştırmacılar yapının bedesten olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Halk arasında da Pamukçu Hanı olarak bilinmesi bu görüşü desteklemektedir (Foto 24).

Yapının inşa tarihini belirleyen yazılı bir kaynak mevcut değildir. Yapının hemen yanında arasta ile bir ilişki içinde olduğu düşünülürse hemen hemen aynı dönemlerde yapılmış olması muhtemeldir. Halk arasında Pamukçu Hanı olarak bilinen yapı

Foto 24: Pamukçu Han

mimari özelliklerine göre klasik bedesten mimarisi özelliğinde inşa edildiği tespit edilmiştir. Pamukçu Han Çeşme Mahallesi'nde arasta ile yakın bir konumda inşa edilmiştir. Yapının arastaya yakınlığı, merkez bir noktada yer alması ve kentte bu mimaride başka bir yapı olmaması önemini arz eder. Yapı malzemesine bakıldığında iki katının da moloz taştan inşa edildiği görülür. Güneye bakan dört dükkân hariç diğerleri kullanılamaz haldedir. İşlev olarak tek bir cins malın satıldığı kapan hanı yani pamuk ve ürünlerinin satıldığı pazarlandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde harap ve kullanılamaz bir durumdadır. Mimari özellikleri belirlenecek kadar sağlam olan yapı kullanılmayacak kadar hasar görmüştür. Klasik bedesten formunda, kapalı merkez hol etrafında kapalı depo veya ticaret mekânları olarak kullanıldığı düşünülen kapalı mekânlardan oluşan bir yapıdır.

8.2.11. Arasta Çarşısı

Çarşı içinde Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nin yanı başında yer alır. Kentin en güçlü esnaf sınıfının yerleştiği ve bu örgüt-

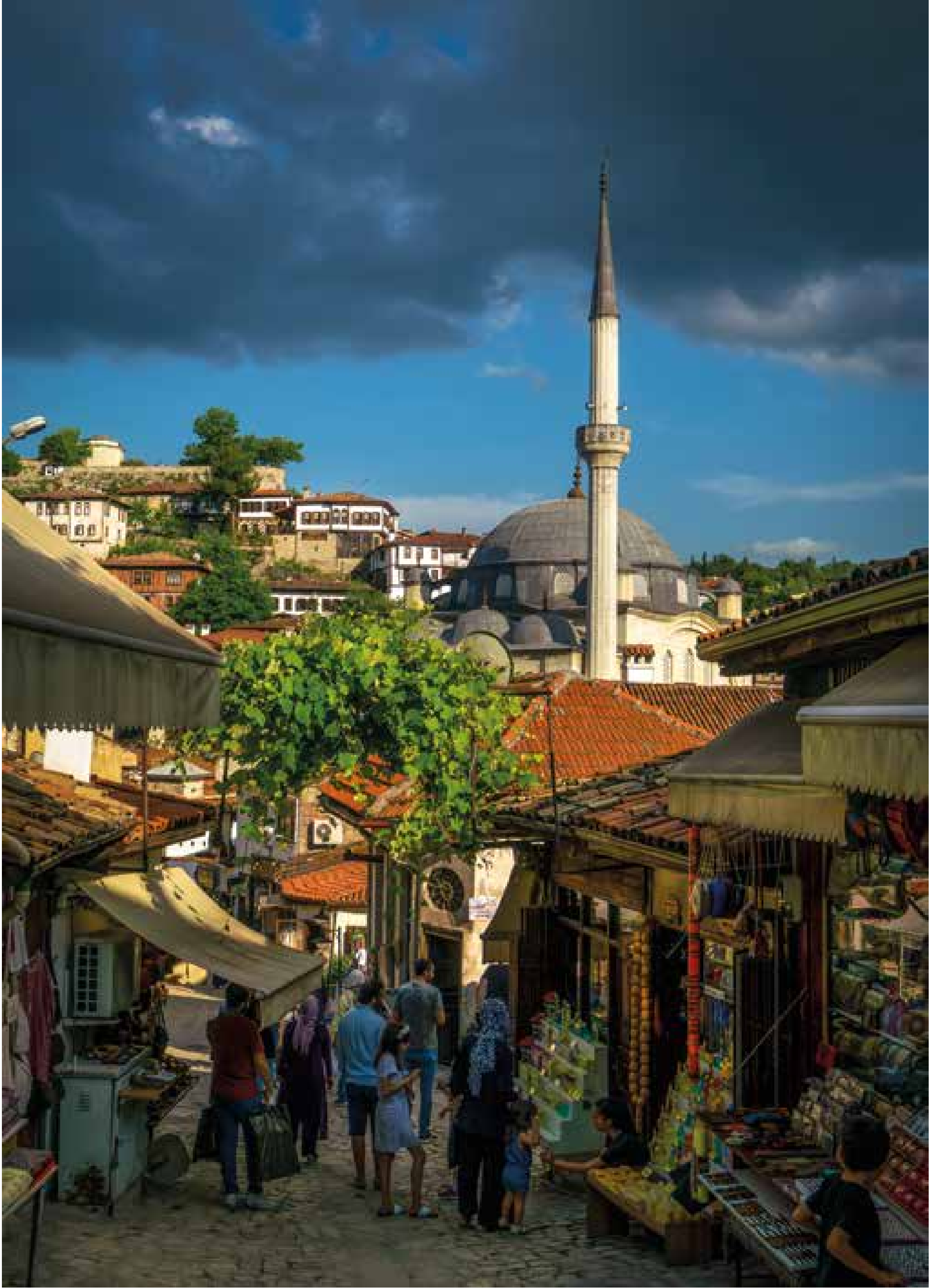

Foto 25: Çarşıdan bir görünüm

lenmenin biçimlendirdiği, çarşının en karakteristik yapısıdır. Bugün terk edilmiş olan ve depo olarak kullanılan çarşı yakın zamana kadar canlılığını sürdürmüştür. Dericiliğin, sanayileşme sonrası en az etkilenen zanaat kolu oluşu ve kentin yakın çevresini istem koşullarının çabuk değişmemesi çarşının 1946'lara kadar lonca gelenekleriyle birlikte yaşamasının başlıca nedenleridir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı yıllarında ordunun büyük ölçüdeki ayakkabı istemi yukarıdaki etmenleri eklenebilir (Foto 25-28).

8.3 Safranbolu'da Ticari Yapı ve Sosyal Yaşam İlişkilerini Mimari ile İzleyebilmek

İç ve dış etmenler karşısında, sıkı önlemler alarak katılaşan ve din farkı gözetmeden tüm esnafı içinde birleştiren loncaların Kurtuluş Savaşı yıllarında çarşıdaki ilişkileri tam olarak bilinmemektedir. Sonrasında diğer kentlerde Müslüman ve Hıristiyan esnafın ayrı loncalarda toplandığı dönemlerde, Yemeniciler örgütünde yer verilmeyen Hıristiyan zanaatçıların örgüt denetiminde çalışmalarını sürdürdükleri görülmektedir. Çarşının yaşlı ustalarının verdikleri bilgilere göre, Arasta'nın son dönemlerinde mallarını evlerinde işleyerek çarşıya getiren Hıristiyan ustalara satışta öncelik tanınırdı ve ellerindeki yemeniler tükenmeden çarşıdaki diğer esnaf satışa başlamazdı.
Ticaret bölgesindeki eylemler ile çarşının fiziksel yapısı arasında sıkı ilişkiler vardır. Çarşıdaki eylemler şöyle sıralanabilir: Kent içi ticaret küçük zanaatkârlar ve halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayan esnaf sınıfları eliyle yürütülür. Bunlardan birincisi üretim ve alışveriş eylemini, diğeri yalnızca alışverişi içerir. Lonca örgütlerinin sıkı kurallara bağlı olması çarşının işleyişinin yanı sıra biçimlenmesini de etkilemiştir. Yönetim ve denetimde kolaylık sağlamak amacıyla her esnaf sınıfının aynı sokağa yerleşmesi bunun bir sonucudur. Safranbolu'da bugün semerciler, dikiciler, saraçlar, kasaplar gibi sokak adları bu yerleşmenin izlerini taşır. Kentin küçük zanaat üretiminde

Foto 26: Çarşıdan bir görünüm

Foto 27: Çarşıdan bir görünüm

Foto 28: Çarşıdan bir görünüm

dericilik ve buna bağlı iş kollarının gelişmiş olduğunu görülür. Tabaklık, kavaflık, saraçlık, semercilik ön plandadır. İşlevsel niteliğe bağlı olarak adını verdiği dere boyuna yerleşen tabakhane dışında bütün iş kolları çarşı içinde yan yana bulunur ve çarşının büyük bir bölümünü kaplarlar. Bunların içinde de en etkin olanı kavaflıktır. Demircilik ve bakırcılık da Safranbolu'da kökeni en eski olan zanaat kollarıdır. Çarşının gelişme doğrultusunun başlangıcında yer almaları, diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi, bu zanaatların yerli Hıristiyanların (Rum halkın) elinde geliştiğini ve sonradan Türklerin eline geçtiğini doğrulamaktadır.

Kentler arası ticaret, tüccar sınıfı eliyle yürütülür ve toptan alışverişi içerir. Kent ürününün toplanarak başka illere taşınması ve başka bölgelerden getirilenin perakendeci esnafa dağıtımı söz konusudur. Bu sözü edilen eylem alanlarından ilk ikisi süreklilik gösterirler ve iç içe bulunurlar. Pazaryerleri ise sürekli değildirler. Satılan malın cinsine göre sebze pazarı, tahıl pazarı, hayvan pazarı diye ayrılan bu alanlar çoğunlukla camilerin çevresinde kurulurlar. Safranbolu'da da bu özellik görülmektedir. Bu ilişki D. Kuban'ın belirttiği gibi 'kentte mal satmaya gelen köylü ve göçebelerin, hiç olmazsa bir öğlen namazını büyük bir camide kılma isteği ve cami çevresinde toplanacak kalabalığın alışverişi arttıracağı düşüncesi'nde aramak gerekir. Birçok Anadolu kentinde olduğu gibi burada da geçici pazaryerleri çarşı bölgesiyle yan yana ve onun ana sokaklarına açılan alanlarda kurulur.

Safranbolu'da önceden planlanmış bir merkez bulunmaz. Çarşı kentin tarihsel gelişimine paralel olarak, gerektikçe eklenerek ve yenilenerek oluşmuştur. Yapıların planlamalarında ve birbiriyle olan ilişkilerinde biçimsel kaygılardan çok işlevsel niteliklerin ağır bastığı görülür. Bunun sonucu toptancı tüccarların konaklama ve getirilen malların depolama gereksinimlerini

karşılayan, toptan alışverişin geçtiği hanlar sağlam kâgir korunmuş ve içe dönük; küçük esnafın yerleştiği dükkânlar ise küçük boyutlu alışverişe elverişli olarak biçimlenmiştir. Hanların dışında, ticari yoğunluğun karşılıklı dükkânlarını oluşturduğu sokaklar üzerinde toplandığı görülür. G. Tankut, çarşılarda sokağın bu ticari etkinliğini, Osmanlı kentlerinin konut bölgelerinde gördüğünü söylediği 'yaşama yerleriyle tam bir bütünleşme halindeki sokağın', ticari bölgelerin kente yansımış özelliği olarak nitelendirmektedir. Konutların kendi içine dönük bir avlu veya iç bahçeye açılan bir düzene göre biçimlendiğini, havuzu, şadırvanı, kuyusu ve yeşili ile bu iç dünyasını kalın, sağır duvarlarla özel diyebileceğimiz çıkmaz sokağa bile kapalı olduğunu düşünürsek, çarşı sokaklarında toplanan ticari etkinliği konut bölgelerinde görülen içedönüklüğün bir karşıtı olarak ele almak gerekir. Karşıtlık da kent bütününde görebildiğimiz tek mekânsal düzenlemenin, konut bölümlerinin çarşı bölümlerinden D. Kuban'ın değişiyle 'kentin erkek yaşamından' ayrılmasının nedenidir.

Çarşı sokakları cami, han, hamam gibi anıtsal yapılar arasında serbestçe yayılırlar, girintili çıkıntılı bir görünüme sahip olan bu sokaklar hayvan ve yaya ulaşımına göre biçimlenmişlerdir. Hayvanların bırakılmalarına ve toplanmalarına olanak veren açıklıkların dışında meydanlar, ya pazar kurulacak yerlerde ya da camilerin, çeşmelerin çevresinde kendiliğinden oluşmuşlardır. Konut bölümlerinde sokakta göremediğimiz yeşil, çarşı içinde örtü olarak karşımıza çıkar. Ayrıca tente, geniş saçak, kepenk dükkânlarda bol bol kullanılan elemanlardır. Çarşının en ilgi çeken yapıları konaklama ve ticaret yapısı olan Cinci Han ile lonca örgütlenmesinin en somut örneklerinden biri olan Arasta-Kavaflar Çarşısı'dır.

Arasta, kent halkının deyişiyle 'Arasna'nın tasarımında lonca örgütlerindeki yönetim ve denetime olanak veren ve küçük bo-

yutlu alışverişin gereklerine uyan bir yol izlendiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak içe dönük, dükkânların karşılıklı dizildiği iki sokaktan oluşan ve girişleri denetlenebilen bir biçimlenme göstermektedir. Dükkânların alışveriş için en rasyonel çözüm olarak sokak boyunca dizilmeleri, bu sokakların kahve önünde genişleyerek toplantılara olanak vermesi, açık ve kapalı toplantı alanlarının bütünleşmesi gibi mekânsal özellikler işlevsel bir yaklaşımın sonucudur. Saçak, kepenk ve bütün diğer elemanların kullanılış biçimlerinde de aynı düşüncenin izleri görülür. İrili ufaklı birçok Anadolu kentinde, çarşılarda karşımıza çıkan yeşillikler burada da kullanılmıştır. Çarşı sokaklarında akılcı bir örtü olarak yazın yeşeren yapraklara sahip asmalar yer alır. Çarşının planı bir paralel kenarı andırır. İki uzun sokak ile bunları kesen iki kısa yoldan oluşur. Küçük kollardan doğudakinin genişlemesi ile bir açıklık doğmuştur. Burası uygun havalarda esnafın toplanmasına olanak veren 'dua meydanı' niteliğindedir. Bu açıklığın yanı başında çarşının orta parselinin yarısını kaplayan kahve yer alır. Dışarıdaki meydana açılan bu kahve esnafın bütün ortak eylemlerinin geçtiği bir yerdir. Örgüt toplantıları, törenler, sınavlar burada yapılır, gerektiğinde üyeler burada yargılanırdı. Çarşının iki köşesinde birer giriş yer alır. Sokaklar boyunca arazinin eğimine uyarak dizilen, toplam 46 dükkân bulunmaktadır. Çarşının ayrıca kahveye bitişik iki de çeşmesi vardır.

8.4. Kent Dokusunda Yer Alan Diğer Önemli Yapılar

8.4.1. Eski Hükümet Konağı

Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa tarafından 1904 yılında yaptırılmış olup 1976 yılında çıkan büyük yangında yanmıştır. Müze yapımı için Kültür Bakanlığı tarafından onay alınıp restorasyonuna başlanmış ve 2006 yılında tamamlanarak Kent Tarihi Müzesi olarak hizmete açılmıştır (Foto 29). Kent Tarihi Müzesi'nde kentin kültürel, tarihsel, sosyal zenginliğini tanıtmak amacıyla Safranbolu ile ilgili her türlü bilgi, belge, eşya,

Foto 29: Eski Hükümet Konağı

Foto 30: Eski hastane (Fethi Toker Güzel Sanatlar Fakültesi)

görsel malzeme, canlandırma, ses ve görüntü kayıtlarının bulunduğu sergiler düzenlenmektedir.

8.4.2. Eski Hastane

1888 yılında Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa tarafından frengi hastanesi olarak yaptırılmıştır. Eski hastane restore edilerek Fethi Toker Güzel Sanatlar Fakültesi olarak hizmet vermektedir (Foto 30).

8.4.3. Saat Kulesi

Osmanlı Padişahlarından III. Selim'in Sadrazamı Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa tarafından 1794-1798 yılları arasında yaptırılmıştır. Osmanlı saat kuleleri içinde bulunan ve halen çalışan saatlerin en eskisidir. Eski Hükümet Konağı arkasındaki cezaevinin bahçesinde yer alan kulenin boyu 12 m'dir. Kare planlı, düz damlı, kiremitli çatılı tarihi kulede 1.20 m. çapında saat kadranı bulunmaktadır. İki yüz yıllık saat makinesinin sol yönü saati gösterir ve saat sekiz günde bir kurulur (Foto 31).

8.5. Safranbolu Evleri

Safranbolu yerleşimi Kuzey Anadolu konutlarının genel karakterini göstermektedir. Safranbolu konutları yerleşme planın da birbirini örtmeyen dengeli yamaç yerleşimi göstermektedir. Konutlar genel olarak açık sofalı, iç sofalı ve orta sofalı olarak inşa edilmiş olup zemin katlar sokak profiline uyar. Üst katlar ise çıkmalı ve eli böğründe tabir edilen payandalarla desteklenir. Konutlar ahşap taşıyıcılı ve yine yatay hatılları ahşaptan olup malzemenin arası taş ve kerpiç dolgulu olarak inşa edilir (Foto 32). Evlerin haremlik bölümü eğer sokağa bakıyorsa kafeslidir ve mahremiyet sağlanır. Odalar tek başına günlük yaşam ihtiyaçlarını sağlayabilecek düzendedir. Yani ısınma, banyo, dinlenme, eşya muhafaza edebilme özelliklerine sahip unsurlar içermektedir. Odaların her biri bir çekirdek aileyi ya da bir aile yakınını barındırabilecek tüm unsurlara sahip, ba-

Foto 31: Saat Kulesi

Foto 32: Bir Safranbolu evi cephesinde malzeme kullanımı

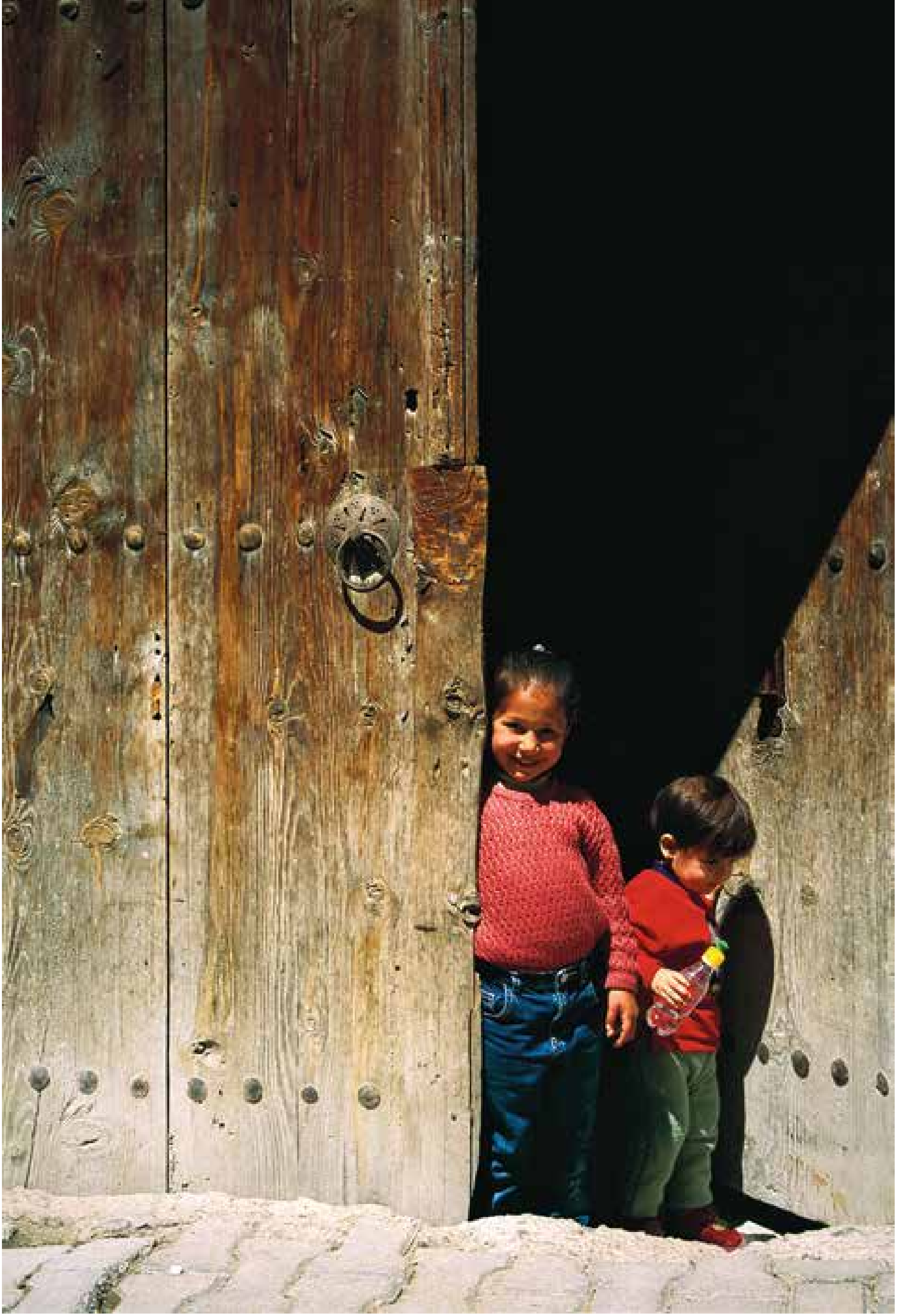

Foto 33: Bir Safranbolu evi kapısı

ğımsız birim olarak tasarlanmıştır. Odalarda oturma düzeni bir hiyerarşiye bağlanmıştır. Sedirin en uygun yeri ailenin en büyüğüne ya da misafire aittir. Oda girişinde bulunan paravanayı gören noktada ise odaya yapılacak servisi yöneten kişi oturur. Safranbolu evleri geleneksel Türk konut mimarisinin gerek inşa özellikleri gerekse yerleşim konut ilişkisi açısından günümüze gelebilen en iyi örnekleridir. Bir diğer önemli nokta ise bu konutlarda büyük geleneksel ailelerin mahremiyet, iklim koşullarına uyumlu yaşam, yiyecek, içecek ve tüm ihtiyaçların iç üretim olarak sağlanabildiği mekân ve koşullara göre düzenlenmiş olmalarıdır. Safranbolu'nun yaşama kültürünün su ile ilişkisi konutlara da yansımış olup sofa veya başoda tabir edilen konutun en önemli sosyal alanı su havuzu ile şenlendirilmiştir. Günümüze gelebilen üç havuzlu konak mevcuttur. Safranbolu, 18-20. yüzyıl başlarında yapılmış yaklaşık 2000 esere sahiptir. Bu eserlerin 800 kadarı yasal koruma altındadır. Bölgede ahşap mimarinin en güzel örneklerine rastlanır. Safranbolu bu zenginliği ile müze kent görünümündedir.

Safranbolu evlerine çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilir (Foto 33). Kapılar yan yana getirilmiş üç düz tahtanın arkadan üç yatay kuşakla tutturularak bir araya getirilmesinden yapılmıştır. Tahtalar bu kuşaklara iri başlı çivilerle çakılmıştır. İki kanat arasında bini denilen ve kapılan birbirine tutturan bir kısım vardır. Kapıların dış yüzünde genellikle tokmaklar bulunur. Tokmak yoksa kapının mandalı aşağı yukarı bırakılarak ses çıkarılır ve gelen kişi ev sahibine sesini bu şekilde duyurmaya çalışır. Kapı mandalı aynası demirden dövülerek uzun bir şekilde yapılmıştır. Kapının dış yüzeyinde her iki kanatta kapıyı tutup kapamaya yarayan halkalar bulunur. Safranbolu'da evlerin hemen hemen çoğu bahçeye sahiptir. Bahçeler sokaktan yüksek taş duvarlarla ayrılmıştır. Çift kanatlı büyükçe kapılarla bahçeye, bazen de doğrudan eve girilir. Evin oturduğu arsanın eğimine, bahçenin biçimine, büyüklüğüne ve konumuna

Foto 34: Bir Safranbolu evi çardağından manzara

göre bahçenin etrafı taş duvarlarla çevrili Safranbolu evlerinin bahçeleri hem doğa ile beraber olmak hem de aile ekonomisine katkıda bulunmak amacı ile sebze ve meyve yetiştirmek için planlanmıştır. Bahçenin büyüklüğü ve evin ihtiyaçlarına göre bahçe içinde alanlar ayrılmıştır. Bu alanların bir kısmında misafir için oturma mekânı tasarlanmıştır (Foto 34). Bu alan genellikle evin yan veya arka bahçesinde, asma çardağı altında ve havuz başında olmaktadır. Safranbolu evlerinin alt katlarına sokaktan iki kanatlı büyük ahşap kapıdan girilir. Bu kapılar arasında çeşitli desenler görülebilir. Kapılar dövme demirden yapılmış, iri başlı çivilerle, kabarık süslü halka ve mandal aynalar ile süslenmiştir. Kapı tokmakları konutun sakinlerine haber ve mesaj vermek için kullanılır. Evlerin konumlanışında iklimsel nedenler kadar evin oluşturacağı ve açılacağı manzara da dikkate alınmıştır. Evler genellikle kendilerine göre daha merkezi konumda bulunan kamu binalarına, dini yapılara ve anıt eserlere dönük yapılmıştır. Evlerin penceresinden, avlu kapısından ya da iki evin arasından görülecek manzaranın nasıl olacağı düşünülmüştür (Foto 35-36).

Safranbolu'da tüm evler bahçe içinde, çoğunlukla üç katlı, altı

Foto 35: Safranbolu evlerinin manzaraya dönük cepheleri

Foto 36: Kileciler Evi manzarası

veya sekiz odalı, geniş hacimli, insana uygun olarak tasarlanmış ve estetik olarak biçimlendirilmiş konaklardır. Yağışlı iklim nedeniyle kapalı alana ihtiyaç fazladır. İnsan ve hayvan yiyecekleri, yakacak odunların hepsi evin uygun bölümlerinde muhafaza edilir. İşte tüm bunların sonucu olarak Safranbolu evleri geniş hacimlere sahiptir. İnsana dönük olarak işlevsel biçimde tasarlanan evlerin yapımında taş, kerpiç, ahşap ve alaturka kiremit kullanılmıştır. Evin oturduğu arsanın şekli nasıl olursa olsun üst katlarda uygun geometrik düzen mutlaka sağlanmıştır.

Safranbolu evlerinin girişinde, zemin katta hayat adı verilen bir bölüm vardır. Hayat hem dış çevrenin havası ve ışığı ile birleşir hem de dış çevreden koruyucu ve ayırıcı etki sağlar. Burada ışık almayı sağlayan aynı zamanda odunların dizilerek hava akımıyla kurutulduğu ahşap kafesten bir yapı bulunur. Bu yapı hayata dizilen odunlara dayanak olur ve yaz rüzgârlarıyla kuruyup kışın iyi yanmalarını sağlar. Zemin katlarda ahırlar, büyük kazan ocakları ve ambarlar bulunur. Orta kat alçak tavanlı, küçük pencereli, daha küçük odaları olan kışlık kat bir gündelik çalışma alanıdır. Mutfak buradadır, mutfağın yanında kiler ve bazı kuru yiyeceklerin saklandığı ambarlar vardır. Üst katlara ahşap ustalığının üstün örneklerini sergileyen merdivenlerle çıkılır. Mutfak ile selamlık arasında yemek servisinde kullanılan ve 'dönme dolap' olarak adlandırılan ahşap silindirik bir düzenek alır. Gündelik yaşamın büyük çoğunluğu orta katta geçer. Soğuk günlerde bu katın ısınması kolay olur. Üçüncü katta ise tavanlar daha yüksektir.

Bir kısım büyük konaklarda havuzlu odalar vardır. Havuzlu odalar suyun serinletici ve görsel etkilerinden yararlanmak isteyen konut halkı ve misafirler için bir dinlenme odası niteliğini taşımaktadır. Havuzlar büyük hacimli ve insan boyu derinliğindedir. İsmail Asmaz'a ait evde havuz zemin kata inşa

Foto 37: Asmazlar Şehir Evi, havuzlu oda

edilmiştir (Foto 37). Havuzlar bazı konaklarda selamlık köşkü denilen bahçe içindeki bağımsız binalarda yer almaktadır. Safranbolu evlerinin iki üç katlı, altı ile sekiz odalı olması, ortak bir özelliktir. Odalara sekiz kenarlı bir çokgenden oluşan sofanın daha kısa olan dört çapraz kenarından açılan kapılardan girilir. Odaların giriş kapıları köşelerdedir ve giriş kapılarında oda ile doğrudan teması kesen özel ahşap paravan düzeni bulunur. Sofalar ve odaların tavanları ahşap süslemelerle ve kabartmalarla kaplıdır. Safranbolu evlerinin yapı malzemesi ahşaptır. Bu malzeme kerpiç ve tuğla ile birlikte kullanılır ve sıva ile örtülüdür. Geleneksel Safranbolu evlerinde odaların tasarımı fonksiyonel açıdan geniş kapsamlı düşünülmüştür. Her odada oturma, çalışma, yemek yeme, uyuma eylemlerine uygun mekânlar vardır. Odalarda Türk evine özgü sedirli oturma düzeni yer almaktadır (Foto 38).

Safranbolu'da en çok karşılaşılan ev tipinde evin ortasında sofa yer alır (Foto 39). Sofalı evlerde simetrik bir plan izlenir. Sofalar odalar arası bir dolaşım alanıdır. Kalabalık özel günlerde

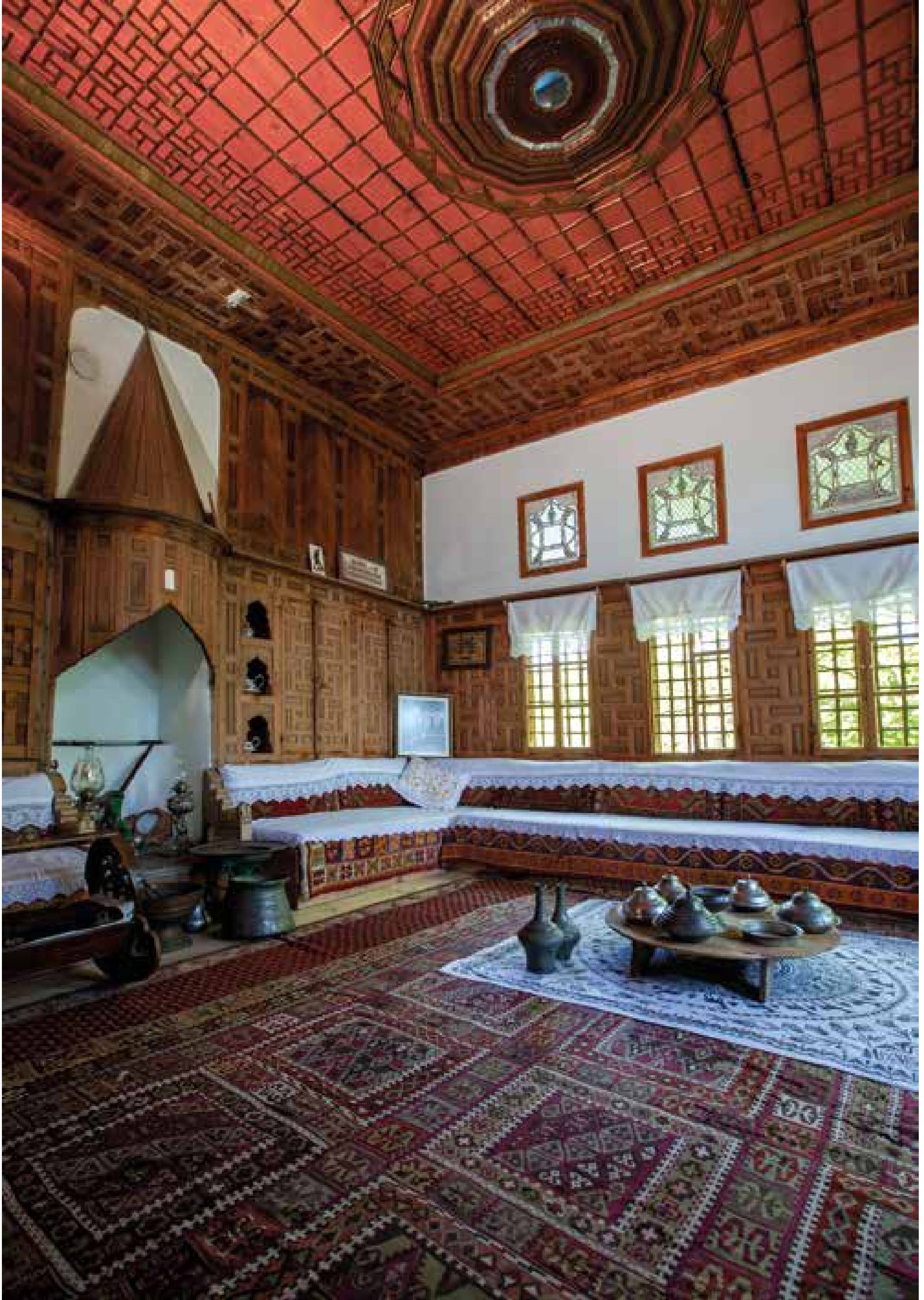

Foto 38: Emirhocazade Evi başodası

Foto 39: Kileciler Evi sofası

Foto 40: Bir Safranbolu evinden pencere detayı

sofalar toplantı alanı olma özelliği ile tasarımı dikkatli planlanması gereken bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Odalar sofa çevresinde yer alır. Dış sofalı evlerde odalar birbirinden ayrıdır. Araya sofanın uzantısı girer. Bu da Türk evinin özelliklerinden biridir. Sofalarda, eyvanlarda ve odalarda kalem işi süslemelere rastlanır. Safranbolu evlerinin pencereleri çok özel biçimde tasarlanmış olup dar ve uzuncadır. Ahşap kanatlı pencerelerde ayrıca muşabak denilen kafesler bulunur. Pencere sayıları oda büyüklüğüne göre değişmekle birlikte genellikle fazladır. Bu hem içten geniş bir görünüm sağlar hem de evin görünümüne güzellik kazandırır (Foto 40). Bazı büyük odaların bir cephesinde dört, diğer cephesinde de dört olmak üzere sekiz pencere vardır. Pencerelerin dışında kara kapak yer alır. Kara kapak kapandığı zaman evi dış etkenlerden koruyucu görev yapar.

Pencerelerde kapaktan sonra ahşap parmaklıklar gelir. Bunlar genellikle pencerenin alt yarısında boşluğu karelere bölecek şekilde yapılmışlardır. Camlı çerçeveler dört kanat halinde içeri açılır. Üst kanatlar iki, alt kanatlar tek bölümlüdür. Orta sofalı evlerin dışarı çıkma yapan eyvan pencerelerinin üstü bazen yuvarlak veya sivri kemerli olarak biter. Kemer içinde kalan kısım küçük parçalara bölünerek renkli camlarla bezenmiştir (Foto 41). Bu biçimi ile sanki eski devrin alçı pencerelerinin devamı gibidir. Safranbolu evlerinde ısınma ocaklarla sağlanır. Katlar arasında zaman zaman yalıtım amaçlı farklı malzemeler kullanılmış olsa da ahşap evlerde ısının muhafazası güçtür. Bu nedenle temel prensip mekânın değil insanın ısıtılmasıdır (Foto 42). Safranbolu evlerinde çatılar evin dört tarafına yayılan kırma çatı şeklinde düzenlenmiştir. Bu biçim Türk evinin özelliğidir. Çatının eğimi yirmi derece olacak şekilde ayarlanmıştır. Kiremitler geniş aralıklarla konulmuş merteklerin üzerine aralıklı yerleştirilmiş aşık tahtalarına basarlar. Orta sofalı evlerin sofa çıkmalarının üzerinde üçgen alınlıklı iki yüzeyli

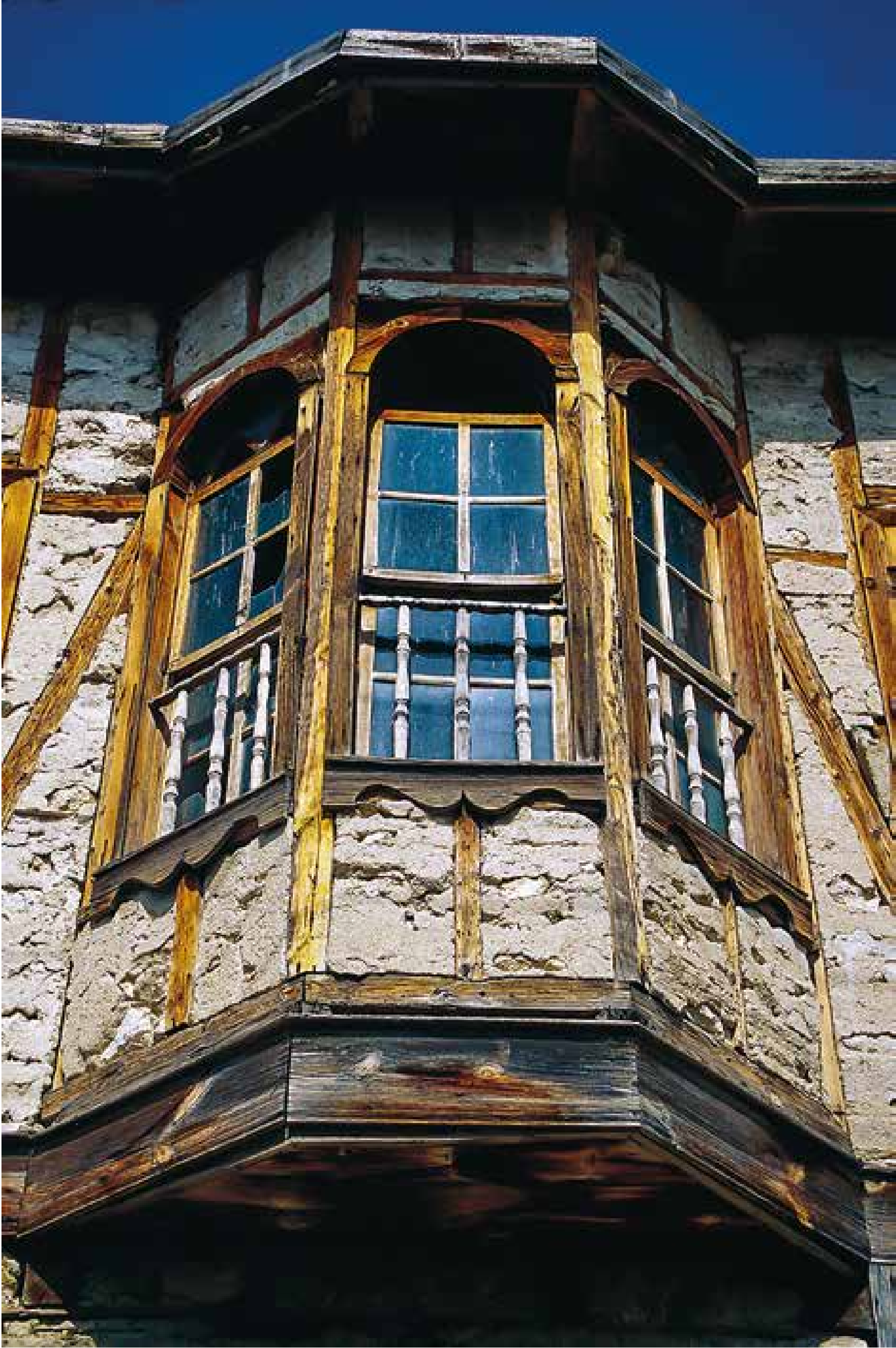

Foto 41: Bir Safranbolu evinin çıkma ve pencereleri

Foto 42: Sipahioğlu Konağı başodası

bir çatı ana çatıya bağlanır. Çatıya çıkmak için kuzgunluk adı verilen üçgen prizma biçiminde kuleler yer alır. Yağışlı iklimin evler üzerinde bir başka etkisi de çatılardadır. Yağışların fazlalığı çatıların uzun saçaklı ve mükemmel yapılmalarını zorunlu kılmaktadır. Safranbolu evlerinde saçaklar geniştir, kenar çizgisi yalın tutulmaya gayret edilmiştir. Bu çizgi ya çıkma saçağı doğrultusunu izleyerek çıkmasız kısımda geniş bir saçak oluşturur ya da üçgen tabanlı çıkmalarda alt kat duvarına paralel bir çizgi çıkma saçaklarını toparlar. Böyle çıkmalı bir eve aşağıdan saçağa doğru bakıldığında çeşitli doğrultular görülür. Safranbolu evlerinde saçak köşelerine veya dış duvarlara uğur getirmesi için geyik boynuzu asılması geleneği yaygındır. Evin saçağına yakın köşelerinde sokaktan görülecek yüzeylerinde Arapça harflerle yazılmış bazı dualar, evin yapılış tarihi veya şekiller vardır.

8.5.1. Kaymakamlar Evi

Safranbolu Çarşı'sı içinde, Hıdırlık Yokuşu Sokağı üzerinde yer alır. Türk sivil mimarisini yansıtan evlerin arasında önemli bir örnektir. 18. yüzyıl başlarında yapıldığı sanılmaktadır. Sahibi Safranbolu Kışlası Kumandanı Hacı Mehmet Efendi'dir. Hacı Mehmet Efendi'ye Yarbay karşılığı olarak Kaim Makam denilmesi nedeniyle ailesi, dolayısıyla evleri de halk arasında bu isimle söylenir olmuştur. Kentsel dokusu ile ilişkisini ve tüm mimari özelliklerini günümüze dek koruyabilmiştir. T.C. Kültür Bakanlığı'nın Safranbolu'nun korunması ve sağlıklaştırılması projesi çerçevesinde 1979 yılında kamulaştırılarak restorasyonu tamamlanan Kaymakamlar Evi, 16.12.1981 tarihinde eğitim merkezi olarak hizmete açılmıştır (Foto 43).

Asmazlar Konağı (Havuzlu Konak) (Foto 44), Taşatarlar Evi (Foto 45), Emirhocazade Evi, Kara Osmanoğulları, Gökçüoğlu, Muratoğlu, Raşit Bey, Mümtazlar, Sipahioğlu, Paçacıoğlu (Foto 46), Değirmencioğlu Safranbolu'da günümüze gelen diğer önemli konut örneklerinden bazılarıdır.

Foto 43: Kaymakamlar Evi

Foto 44: Asmazlar Konağı

Foto 45: Taşatarlar Evi

9

Değerlendirme

Safranbolu kent dokusunun en önemli özelliği, ticaret dokusunun diğer sosyal alanları etkilemesidir. Kentin önemli yapılan bu ticaret dokusu ile birebir ilişkili olarak yapılmıştır. Buda ticaret faktörünün bize güçlü ve belirleyici özelliğini gösterir. Örneğin kentteki Pazar yerleri süreklilik göstermez ama satılan malların cinsine göre sebze pazarı, tahıl pazarı, hayvan pazarı diye ayrılan bu alanlar genellikle camilerin etrafına kurulurlar. Doğan Kuban sözünü ettiğimiz bu ilişkiyi 'kentte mal satmaya gelen köylü ve göçebelerin hiç olmazsa bir öğlen namazını büyük bir camide kılma isteği ve cami çevresinde toplanacak kalabalığın alışverişi arttıracağı düşüncesi' olarak açıklamaktadır. Buradan da anlaşılıyor ki ticaret faktörü yapıların oluşmasında önemli bir etmendir.

Safranbolu'da planlı ve programlı bir merkez karşımıza çıkmaz. Zaman içinde gerektiğinde ihtiyaç olan yapılar eklenmiş ya da yenilenerek yapıların işlevleri devam ettirilmiştir. Safranbolu sokakları geleneksel Türk sokaklarının özelliklerini taşımaktadır. Yöresel taşlarla zamanın olanaklarına göre yapılmış sokak dokusu arazi eğimine paralel olarak yapılmıştır. Sokak döşemesi her yerde Arnavut kaldırımı taş döşemedir. Yağmur suyu orta eksende toplanır. Sokaklarda genellikle yaya kaldırı-

Foto 46: Paçacıoğlu Konağı

mı yoktur. Sokağın genişliği, eğimi, taş yapısı hep insan veya hayvan kullanımına göre tasarlanmıştır. Bu nedenle sokaklar dar ve kıvrımlıdır. Safranbolu'da yer yer çıkmaz sokaklara veya merdivenle çıkılan dar sokaklara da rastlanır. Yapılar genel olarak sokak sınırlarına göre düzenlenmiştir. Çarşı sokakları cami, han, hamam gibi anıtsal yapılar arasında serbestçe yayılırlar. Dar, girintili çıkıntılı bir görünüme sahip olan bu sokaklar hayvan ve yaya ulaşımına göre biçimlenmişlerdir. Hayvanların bırakılmalarına ve toplanmalarına olanak veren açıklıkların dışında meydanlar, ya pazar kurulacak yerlerde ya da camilerin, çeşmelerin çevresinde kendiliğinden oluşmuşlardır. Konut bölümlerinde sokakta göremediğimiz yeşil, çarşı içinde örtü olarak karşımıza çıkar. Ayrıca tente, geniş saçak, kepenk dükkânlarda bol bol kullanılan elemanlardır. Çarşının en özgün yapıları ticaret yapısı olan 'Cinci Han' ile ticaretteki lonca örgütlenmesini güzel bir şekilde yansıtan Arasta-Kavaflar Çarşısı'dır.

Mudanya, Beypazarı ve Bulgaristan'da yer alan Gabrovo gibi kentler de Safranbolu ile büyük benzerliklere sahiptirler. Gerek sokak dokusu gerekse tarihsel gelişim süreci içerisinde yapıların yerleştirme şekillerine bakacak olursak bu kentler birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Özellikle de Bulgaristan'da ki Gabrovo kenti eski bir Osmanlı kenti olduğunu düşünürsek sokak dokusu ve kentin tarihsel süreçteki gelişim şekli ile Safranbolu ile karşılaştırılabilir.

Yararlanılan Kaynakları

Anonim (2008). "Müze Kent: Safranbolu", Actual Medicine, 16(4), 92-93.

Azezli S. G. (Bozkurt) (2009). 19. Yüzyılda Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evlerinde İrdelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Çoban F. H. (2006). 1288 (M. 1871) ve H. 1371 (M. 1899) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnameleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri.

Gökoğlu, A. (1952). Paflagonya-Gayrimeskûn Eski Eserleri ve Arkeolojisi. Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.

Günay, R. (1989). Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Günay, R. (1998). Safranbolu Evleri. YEM Yayınları, İstanbul.

Kastamonu İl Yıllığı 1967 (1968). Ulusal Basımevi, Ankara.

Koçan, N. (2004). Tarihi Özellikleriyle Safranbolu Kenti-Çarşı Kesimi ve Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Zonguldak.

Kuş, A. (der.) (2003). Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasına Yönelik İlk Adımlar. Safranbolu 1975 -1980. Safranbolu Kaymakamlığı Hizmetler Birliği Yayınları, Karabük.

Kuzucular, K. (1976). "Safranbolu Çarşısı", Türkiye Turing

Otomobil Kurumu Belleteni, LIV(333), 29-39.

Merçil E. 2003). "Selçuklular Devrinde Safranbolu ve Karadeniz", I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu, 4-6 Mayıs 1999, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1-6.

Özcan, A. (1998). "Hüseyin Efendi Cinci Hoca", İslam Ansiklopedisi, C.18, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 541-543.

Özcan, A. (1999). "Safranbolulu Üç Şahsiyet", I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu, 4-6 Mayıs 1999, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 117-122.

Sözen M. (2003). "Safranbolu ve Anıtları Konusunda Kısa Bilgiler",

Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar Safranbolu 1975–1980. Karabük, 75-82.

Şahin İ. (2003). "Anadolu'da Türk Yerleşmesi Sürecinde Safranbolu", I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu, 4-6 Mayıs 1999, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 7-14.

Taş, K. Z. (1996) "16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları", A.Ü. Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, 18(29), 199-206.

Terzibaşıoğlu Ergun, E., Bağçacı, S. ve Gülerman. A. R. (1977). "Endüstrileşme ve Kentleşmenin Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri Örnek Çalışma: Safranbolu", Mimarlık, 77(1), 69-74.

Tuncal, S. (2005). Cinci Hanı Örneğinde Safranbolu'daki XVII. Yüzyıl Vakıf Sisteminin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Anabilim Dalı, Zonguldak.

Turan, O. (1971). Selçuklular Zamanında Türkiye. Turan Neş-

riyat Yurdu, İstanbul.

Ulukavak, K. (2010). "Safranbolu ve Köprülü Mehmet Paşa", Müze Kent Safranbolu Gazetesi, sayı 118 (nisan-mayıs-haziran).

Yazıcıoğlu, H. (1982). Safranbolu. Özer Matbaası, Karabük.

Yurdakul Ç. (2007). Safranbolu Evlerinde İnsan-Mekân-Donatı İlişkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Deneme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Anabilim Dalı, İstanbul.

İnternet Kaynakları

http://www.kenthaber.com.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.karabukkulturturizm.gov.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.karabukrehberi.com.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safranboluevleri.net.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safranboluevleri.org.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safranboluhause.com.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safranbolukonak.com.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safranbolu.gov.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.safrankonak.com.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

http://www.ulukavak.net.tr (Erişim tarihi 01.06.2010)

Tarihi süreçte Safranbolu kent dokusu

Sinan Sertel

Sevgili Sinan'ın severek bağlı olduğu ülkesinin bağımsızlık mücadelesinin başlangıcının 100. yıldönümü olan 19 Mayıs 2019'da aramızdan ayrılmış olması ise gerçek bir trajedi…
Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü ve Olympos Kazı Ailesi olarak, O'nun hatırasını yaşatmak bizim için öncelikli bir görev oldu. Bu kapsamda Sinan'a adanan yayınlar O'nun için hazırladığımız www.olymposkazisi.com'daki Sinan Sertel sayfasında yer almaktadır. Bu konuda duyarlılık gösteren hocalarına ve meslektaşlarımıza çok teşekkür ederiz. Aynı sayfada yer alan Sinan Sertel Kitaplığı ise kazı ekibi ve sevenleri tarafından oluşturuldu.
Çok sevdiği, büyüdüğü ve şimdi dinlendiği Safranbolu ile ilgili yaptığı Mezuniyet Tezini kitaplaştırmak fikri de yine hocalarının ortak kararı ile gerçekleşti.

Kapak ve içerdeki fotoğraflar Gülcan Acar'a aittir.